په بنیادی عقیدو او اختلافی مسآئلو باندی

محققانه کتاب

مقالات

تصنیف:

مُحدِّث کبیر ، فقیه العصر ، عارف بالله حضرت مولانا **مُفتی مُحمَّد فرید مُجدَّدی** صاحب (دامت برکاتهم العالیة) شیخ الحدیث دار العلوم جامعة حقّانیة (اکوړه خټک)

ترتیب:

مولوی حافظ محمّد احمد حقّانی تلمیذ المؤلِف

Ketabton.com

ناشر:

سعیدي کتب خانه ، ختمِ نبوّت چورنګۍ، سټلایټ ټاؤن، کوئټه . پاکستان. فون: ۰۳۰۱۳۷۹۲۰۰۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شماره	مـضـــمـــون	مخ
۱.	دکتاب دمؤلف وژوند ته لنډه کتنه	۱
۲.	دحضرت مؤلِف تصنیفات اوتالیفونه	۳
۳.	اوله مقاله ده په وجود دالله ﷻ کی	۴
۴.	دوهمه مقاله ده په توحید دالله ﷻ کی	۷
۵.	دمخلوقاتو علم کلي نه دی	۸
۶.	حدیث د فتجلی لی کل شیء وعرفتُ	۱۱
۷.	غیر الله ته غائبانه آوازونه کول	۱۲
۸.	نذر اوذبح په نامه دغیر الله کول	۱۴
۹.	دننواتی پسه	۱۵
۱۰.	دریمه مقاله ده په مسئله ددعا کی	۱۶
۱۱.	په هیئتِ اجتماعیه سره ذکر کول	۱۸
۱۲.	تشریح دلفظ د (دُبُر)	۱۹
۱۳.	مبحث دالتزام دما لا یلزم	۲۵
۱۴.	څلورمه مقاله ده په دعاکیوروسته ترجنازی	۲۸
۱۵.	پنځمه مقاله ده په حیله داسقاط کی	۳۲
۱۶.	دحیلې بحث	۳۳
۱۷.	شپږمه مقاله ده په توسل کی	۳۵
۱۸.	ذکر دآثارو دسلفو صالحینو په حق دتوسل کی	۴۱
۱۹.	کلام دائمه اربعه وو په حق دتوسل کی	۴۲
۲۰.	کلام دمشآئخو په حق دتوسل کی	۴۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	مضمون	مخ
۲۱.	دتوسل څخه دانکار کوونکو دلآئل	۴۷
۲۲.	دمنکرینو ددلآئلو جواپونه	۴۸
۲۳.	مسئله داقسام	۵۱
۲۴.	اوومه مقاله ، مسئله دسماع الموتٰی	۵۲
۲۵.	اتمه مقاله ، مسئله دأجرت اخیستو پر ختم د قرآنِ مجید باندی	۶۰
۲۶.	نهمه مقاله ، داهلِ میت دطرفه داطعام مسئله	۶۴
۲۷.	لسمه مقاله ، دبخاری شریف دآخری باب تشریح او توضیح	۶۶
۲۸.	لس نصآئح	۷۸
۲۹.	تتمّه ، مسئله دتقلید	۸۲

العلم کمپیوٹرز ، کوئٹه . پاکستان
☎ : ۰۳۲۱۸۰۱۲۳۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

دکتاب دمصنف صاحب وژوند ته لنډه کتنه:

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام علي امام انبيآء الله رحمـــة للعـــالمين. وعلي آله الطيبين واصحابه الطاهرين وعلينا معهم اجمعين.

ددې کتاب مصنف صاحب طا ل الله حياته استاذنا مولانا الشيخ الفقيه المحدث العارف بالله **المفتی محمّد فريد** بن الشيخ العلامة مولانا حبيب الله بن مولانا امان الله بن مولانا ملاّمير (رحمة الله عليهم) دی. حضرت مؤلِّف په کا ل **۱۳۴۴** هجری قمری کې دکوچنی اخترپه مبارکه ورځ چې دجُمعې مبارکې ورځ هم وه د (زروبی) په سيمه کی چې دپاکستان په لويديځی شمالي علاقې (مردان) پوری مربوطه ده زيږيدلی دی. ده په خپله علمی او ادبی کورنۍ کی پرخپل پلار محترم مولانا حبيب الله صاحب (المتوفی ۱۳۲۸هـ) باندی چې دخپل عصر ستردينی عالِم وو په زده کړه اولوست پيل وکړ، دده والد ډيره زمانه ددينی علومو اوکتابو په درس اوتدريس ددين خدمت وکی چې په همدې زمانه کی حضرت مؤلِّف اکثره کتابونه دخپل پلار څخه وويل. تردې وروسته يې دمشهور علامه مولانا مار تونګ صاحب (المتوفی ۱۳۹۲ هـ) او علامه محقّق مولانا محمّد نذير الچکيسری صاحب (المتوفی ۱۳۹۱هـ) اوبيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمشهور شیخ مولانا شاه منصور بابا (المتوفی ۱۳۹۷هـ) (رحمة الله علیهم) څخه درسونه وویل.
داحادیثو مبارکو ددورې اونورو کتابو په نیت دغورغشت وعلاقې ته وخوځیدی ترڅوچې هلته دمشهور عالِم المحدث الکبیرعارف بالله مولانانصیرالدین الغورغشتوی قدس سرّه (المتوفی ۱۳۸۸هـ) څخه فیضیابه سی. حضرت مؤلِف ؒ په کال ۱۳۷۱ هـ کی دزده کړی څخه فارغ سو او دفضیلت دستار یې دخپلو مبارکو استاذانو په لاسو پرسر وتړی. ترفاغه کیدو وروسته یې لومړی په خپله علاقه او بیا په ډیرو مختلفو علاقو اومدرسوکی شاګردان اوطالبان دخپلی علمی چینې څخه سیرابه کړل، دډیرو لیرو لیرو ځایو څخه به ده ته دمسئلو دپوښتنی او دکتابو دویلو دپاره خواص اوعام راتلل ترڅوچې په درس او افتآء کی ډیر مشهوره سو، بیایې په کال ۱۳۸۵ هـ مطابق ۱۹۶۶ع کی مادرِ علمی **دار العلوم جامعه حقانیه** (زادها الله بالعلم والکرم) ته تشریف یووړی، اوهلته ددرس او افتآء منصب ورته وسپارل سو، چی داحادیثو ډیر درسونه اوپه زرهاوو فتواوی یې ورکړلی، په کال ۱۳۹۲ هـ دحرمینو په زیارت مشرفه سو.
حضرت مؤلِف ؒ داخدمت ته ترهغه پوری وکی چی ترڅو یې دبدن قواوی ټولی ضعیفې سوې اودبستر بندې سو، الله ﷻ دې صحت اوعافیت اواوږد عُمر ورلره ورکی. آمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحضرت مؤلِّف تصنيفات او تاليفونه:

حضرتِ مؤلِّف ددرس اوافتآء سره ډير تصنيفونه هم وکړه، چې اکثره يې دتصينف دوخت څخه ترننه پورې په وار وار چاپ سوي دي اوډير قآرئين لري. دهغو څخه بعضې يې په لاندې ډول دي:

١. هداية القاري الیٰ صحيح البخاري (عربی \ مطبوع).
٢. فتحُ المنُعم بشرح مقدّمة صحيح مُسلم (عربی \ مطبوع).
٣. منهاج السنن شرح جامع السنن للامام الترمذی (۵ جلد\ عربی).
۴. الفتاوی الفريديّة (۴ جلد مطبوع \ عربی \ أردو).
۵. مقالات (همدا کتاب چې ستاسې په لاس کې دی).
۶. العقآئد الاسلامية (پښتو \ طبع سعيدي کتب خانه).
٧. رساله قبريه (پښتو \ طبع سعيدي کتب خانه).

ديادوني وړده چې دمفتي صاحب فتاوٰی تراوسه ۴ جلده نشر سويده چې پرنورو جلدو باندې يې هم کار شروع دی اووخت په وخت به چاپيږي، چونکه دا فتاوٰی په أردو ژبه کې ده، ځکه موږ اراده وکړه چې دخپلو پښتنووړونو دپاره يې پښتو ژبې ته وژباړو.

مرتِّب:

مولوی حافظ محمَّد احمد حقَّاني تلميذ المؤلِّف (عافاه الله تعالی وغفر له)

ناشر:

سعيدي کتب خانه، ختمِ نبوّت چورنګي ستلايټ ټاؤن، کوئټه.

فون: ۰۳۰۰۳۸۴۳۷۸۷ ---------------------- ۰۳۰۱۳۷۹۲۰۰۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم ط

اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ. والصلاة والسلام على سيدنا خير خلقه محمد وأله واصحابه اجمعين.

امابعد: پس وايي (مفتي) محمدفريد مجددي اوسيدونكى دتحصيل زروبى ضلع صوابى: چى دايوه رساله ده چى نامداره ده په مقالات سره. په دې كى په پښتو ژبه لس مقالې ذكر كيږي. وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ.

❶ اوله مقاله :

په اوله مقاله كي مسئله دوجود اودسته والى دالله ﷻ ذكر كيږي. الله (ﷻ) نوم دهغه ذات دى چى په خپله موجود دى اوپه هر كمال سره موصوف دى اودهره عيبه څخه پاك دى، ددې ذات پرسته والى ډير دلآئل قآئم سوى دى:

اول دليل: قول انبيآء عليهم السلام اوقول حكمآء اوپه هردور كي دهرقوم اكثريت ددې ذات په سته والى باندى باور او يقين كوونكي دى. دې دليل ته اجماع ويل كيږي.

دوهم دليل: په دې جهان كي يومكمّل نظام موجود دى، ددې جهان دهر شى خپله خپله وظيفه وى او هره پُرزه يې پوره كوى. اوتر فكر كولو وروسته دامعلوميږي چى ددې جهان دا نظام قابل دزوال دى، مثلاً چى دسپوږمى څخه يو سير (كيلو) ماده راوړل ممكن دى نوپه ډيرو وارو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دټولې سپوږمۍ راوړل او دسپوږمیز نظام ختمیدل هم ممکن سوه. اوچې دمځکې څخه یو سیر ماده وړل ممکن دي نوپه متعدّدو مراتوکي دټولي مځکې وړل اود نظامِ ارضي زوال هم ممکن سو. اوچې دیوه سیر اوبو څخه بخارات جوړیدل ممکن دي نودټولو اوبو څخه بخارات جوړیدل اوداوبو ختمیدل هم ممکن سوه، اوچې دیوه انسان مړ کیدل ممکن دی نودټولې نوع دانسان مړه کیدل اودانسان دنوع ختمیدل هم ممکن سوه. اوپه دې طریقې سره دنظامِ شمسي او دستورو دنظام ختمیدل هم ممکن سوه. اودا قاعده چې کم شی په زمانه حال اومستقبل کې قابل دزوال وی او قابلیت ددوام نلری نوپه جانب دماضی کې به هم ددوام او دازلیّت قابلیت نلری، که په ده کې ددوام قابلیت وای نوپه مستقبل کې به څرنګه قابل دزوال وای نومعلومه سوه چې داجهان پیدا کړل سوی دی اوحادث دی، ازلي اوابدی نه دی.

نوکله چې داثابته سوه چې داجهان حادث دی، پیداسوی دی نوسوال داپیدا سو چې پیدا کوونکې یې څوك دی ؟ آیا پیداکوونکې یې ۱. یوجُزء دی اوکه ۲. داټوله اجزآء دی، اوکه پیدا کوونکی ددې جهان ۳. داجهان په خپله دی، اوکه پیدا کوونکی ددې جهان ۴. دجهان څخه یو خارج ذات دی.

۱. دانا ممکنه ده چې پیداکوونکی ددې جهان یوجُزء ددې

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهان سی ځکه چی داجهان معدوم وو نودا جزء هم معدوم وو اومعدوم پیداکول نسی کولای. ۲. اوداهم ناممکنه ده چی پیداکوونکی ددې جهان دی داټول اجزآء سی ځکه چی داجهان معدوم وو، نودا اجزآء هم معدوم وه، اومعدوم پیدا کول نسی کولای، ۳. اوداهم نامکنه ده چی پیدا کوونکی ددې جهان داجهان یعنی دامربوط اومنظم اجزآء په خپله سی ځکه چی معدوم پیدا کول نسی کولای.

۴. نودا لازمه سوه چی ددې جهان پیدا کوونکی یوداسی ذات دی چی ددې جهان څخه خارج دی لکه دمِیل، ساعت اونورو شیانو جوړوونکی چی خارجی ذات دی.

اوپه لازمی طورسره به داخارجی ذات هرقسم کامل وی، حیات، علم، قدرت اراده به لری. مړ، بې علمه، بې شعوره، عاجزه اومجبور پیدا کول نسی کولای، اودا ذات به کوڼ، ړوند اوګونګی نه وی، داسی ذات خو ناقص ذات وی، او محتاجه وی، دی قابل دپیداکولو نه وی خلاصه داده چی که داخارجی کامل ذات موجودنه وای نوداسلسله دوجود به نه وای شروع سوی.

دریم دلیل: داوبو طبیعت اوخاصیّت دی چی خپله سطحه همواره ساتی اواختلاط اوګډون غواړی نوبنآء پردې قاعده باندی داضروری وه چی دسمندرونو داوبو یورنګ اویوخوند وای لیکن دوی مختلف دی اوددې طبیعت څخه مانع بل شی نسته ماسوا دیوه خارجی طاقت څخه چی الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

ﷻ دی.

څلورم دلیل: چې انسان په یوه مشکل کې ومبتلي او دظاهري اسبابو څخه مایوسه سي نوالله ﷻ ته زاري شروع کې اومشکل یې حل سي نومعلومه سوه چې یوذات مشکل کشا سته، چې هغه الله ﷻ دی.

پنځم دلیل: انبیآء علیهم السلام خپلو خپلو قومونوته چلینج ورکی چې پرتاسې باندې به په فلاني وخت کې عذاب راځي اوموافق ددې وعدې پر دوی باندې عذاب راغی نومعلومه سوه چې دانبیآء علیهم السلام ترشا یوعظیم ذات دی چې داعذاب یې راوستلی چې هغه الله ﷻ دی.

شپږم دلیل: الله ﷻ چې کم قوانین نازل کړي دي نوهغه په هر دورکې دامن اودخوشحالي کفیل (ضامن) دی، اوداسې قوانین هغه ذات جوړولی سي چې په هرشي اودهرشي په منافعو اوپه مضراتو اودهرشي په اسرارو او حکمتونو باندې خبروي.

❷ دوهمه مقاله

په دې مقاله کې مسئله دتوحید ذکر کیږي.

دټولو مسلمانانو داعقیده ده چې الله ﷻ یودی، یعنې ده لره شریك نسته، نه په ذات کې اونه په صفاتو کې، نه په افعالو کې اودیو والي دامعني نه ده چې الله ﷻ یودی، دوه نه دی ځکه چې په دې معنی سره هرشخص اوهر جزء یودی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دالله ﷻ دذات پـه شـان دوهـم ذات نـسته، الله ﷻ دهمیـشه دپاره ژونـدی دی اودا ژونـد دده ذاتـی دی. ماسـوا دالله ﷻ څخه دنورو شیانو حیات نه ذاتي دي اونـه دآئمي دي. دالله ﷻ علم ذاتي دي اودآئمي دي اومحیط دی. ماسوا دالله ﷻ دمخلوقـاتو علـم ۱. نـه ذاتـی دی، الله ﷻ فرمـایی: ومـابکم من نعمةٍ فمن الله (سورة النحل) یعنـی هرنعمـت کـه علـم دی اوکه ماسوا دعلم دی عطآئی دی. الله ﷻ فرمایی: الله خـالق کـلّ شـیءٍ (سـورةِ زمـر) یعنـی هرشـی کـه دممکنـاتو علـم دی اوکه ماسوا دعلمـه دی، مخلـوق دی اودنیـست څخـه هـست سوی دی.

۲.اونه دمخلوقاتو علم دآئمی دی، دوی ترپیدایښت دمخـه اوپـه اول دور دپیدایـښت کـی علـم نلـری. اوپرهـر انـسان باندی نسیان راځی، اوچی کم انسان ارذل عمر تـه ورسـیږی نوعلم یې په زوال شروع سي.

۳.اونـه دمخلوقـاتو علـم کلـی دی، الله ﷻ فرمـایی: وعنـده مفاتیح الغیب لایعلمها الاهو (سـورة الانعـام) اوپیغمبرﷺ فرمـایی: مفـاتیح الغیـب خمـسٌ، ان الله عنـده علـم الـساعة وینـزل الغیـث ویعلـم مـافی الارحـام وماتـدری نفـس مـاذا تکـسب غـداً وماتـدری نفـسٌ بـای ارضٍ تمـوت (بخـاری شریف).

وعن ابن عمر رضی الله عنهما أن رسول ﷺ قال: مفـاتیح الغیـب خمس لا یعلمها إلا الله: لا یعلم ما فی غد إلا الله، ولا یعلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما تغيض الأرحام إلا الله، ولا يعلم متى يأتى المطر إلا الله، ولا تدرى نفس بأى أرض تموت، ولا يعلم متى تقوم الساعة إلا الله). (بخارى شريف). الله ﷻ فرمايي: ولوكنت اعلم الغيب لاستكثرت من الخير ومامسّني السوء. (سورة اعراف) په دې اياتونو اواحاديثوكې تصريح ده چې علمِ غيب اوعلم دمفاتيح الغيب چاته نه دی ورکړل سوی او پيغمبر ﷺ فرمايي چې حضرت خضر عليه السلام حضرت موسٰى عليه السلام ته وفرمايل: وماعلمك وعلمي وعلم الخلآئق فی علم الله الا مقدار غمس هٰذا العصفور منقاره (بخاری شريف). په دې حديث شريف کې تصريح ده چې علم اومعلومات دانبيآء عليهم السلام وغيرهم په نسبت دعلم اودمعلوماتو دالله ﷻ کالعدم دی اوپيغمبر ﷺ فرمايي: اللهم انی اعوذ بك من علمٍ لاينفع (مسلم شريف) نوبنآء پردې تعوّذ دپيغمبر عليه الصلاة والسلام علم به څرنګه کلی سی. صديق اکبر رضي الله عنه فرمايي: اشهد انك رسول الله ماعلّمك الشعر وماينبغی لك (ابن سعد وابن ابی حاتم).

وقال علی ابن طالب لم يُعمّ (من التعمية) علی نبيکم الا الخمس من سرآئر الغيب (الدر المنثور) وعن عآئشة رضي الله عنها: من حدثك انه يعلم مافي غدٍ فقد كذب ثم قرءت: وما تدري نفس ماذا تكسب غدا (بخاری شريف). وعن ابن عباس رضي الله عنه هٰذه الخمسة لايعلمها ملك مقرب ولانبی مصطفی، فمن ادعٰی انه يعلم شيئًا من هٰذه فانه كفر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بالقرآن لانه خالفه (خازن سورۂ لقمان) وعن قتادة استاثر الله بهنّ فلم يطلع عليهنّ ملكًا مقربًا ولانبيًا مرسلاً (ابنِ جرير، سورة لقمان).

عن ابی حنیفة رحمة الله علیه لايعلم هٰذه العلوم الخمس الا الله (مدارك سورة لقمان) وفی المسائرة مع المسامرة ص **۲۳۵** (وكذا علم المغيبات) ای وكعدم علم بعض المسآئل عدم علم المغيبات فلايعلم النبی منها (الاما اعلمه الله تعالى به احيانا وذكر الحنفية فی فروعهم تصريحًا بالتكفير باعتقاد ان النبی صلى الله عليه وسلم يعلم الغيب لمعارضة قوله تعالى: قل لايعلم من فی السمٰوٰت والارض الغيب الا الله. والله اعلم. انتهٰى. وفی فتاوٰی قاضيخان فی باب مايكون كفراً من المسلم ومالايكون. رجل تزوج امرءةً بغير شهود فقال الرجل والمرءة خدای را وپيغمبر راگواه كرديم قالوا يكون كفراً لانه اعتقد ان رسول الله ﷺ يعلم الغيب، وهوما كان يعلم الغيب حين كان فی الاحيآء فكيف بعد الموت انتهٰى. ددې آثارو دصحابه وو اودتابعينو او ددې عباراتو دمتكلمينو اودفقهآوو څخه معلومه سوه چې علمِ كلي اوعلم غيب خاصه دالله ﷻ ده، څوك چې غيرالله لره علمِ كلي اوعلمِ غيب وايي هغه كافر دی.

فائده: الله ﷻ په بعضی مغيباتو باندی پيغمبر مطلع كوی لكه ترغزوه بدر يوه ورځ مخكی پيغمبر ﷺ دبعضو كفاروپه قتليدو باندی اصحاب رضي الله عنهم خبركړل، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارنګه نوری هم ډیری واقعې په روایاتوکی ثابتی دی. په قرآنِ مجید کی هم ددې ذکر سوی دی. الله ﷻ فرمایي: عالم الغيب فلا يظهر على غيبه احداً (سورة الجن) وكذا المراد من غيبه جميع غيبه. وانما يطلع جلّ وعلا اذا اطلع من شآء على بعضه مما تقتضيه الحكمة. الامن ارتضٰى من رسول اى لكن الرسول المرتضٰى يظهره جل وعلا على بعض الغيوب المتعلقة برسالته كما يعرب عنه بيان من ارتضٰى بالرسول تعلقًاما. اما لكونه من مباديها بان يكون معجزةً واما لكونه من اركانها واحكامها كعامة التكاليف الشرعية (روح المعانى بحذف).

الله ﷻ فرمايي: وماكان الله ليطلعكم على الغيب ولكنّ الله يجتبى من رسله من يشآء (سورة آلِ عمران) وفى جامع البيان فيخبره ببعض المغيبات انتهٰى. نو معلومه سوه چی الله ﷻ انبيآء عليهم السلام په بعضو مغيباتو باندی خبرداره کوی، اوالله ﷻ اوليآء الله هم په بعضو مغيباتو خبرداره کوی ليکن هغه ته علم اويقين نه ويل کيږی، هغه ته ظن ويل کيږی.

سوال: په حديث دمعاذ بن جبل رضی الله عنه کی مروی دی چی پیغمبر ﷺ وفرمايل: فتجلّى لى كل شيءٍ وعرفتُ. رواه احمد والترمذی. اودارنګه په حديث دعبد الرحمٰن بن عآئش رضی الله عنه کی مروی دی: فعلمتُ مافى السمٰوٰت والارض وتلا: وكذلك نرى ابراهيم ملكوت السمٰوٰت

(c) ketabton.com: The Digital Library

والارض. رواه الدارمی والترمذی مرسلاً. اوداموهِم دعلم کلی دی.

جواب: دمخکنیو دلآئلو څخه دامعلومه سوه چی علم کلی په الله ﷻ پوری خاص دي اوداحدیث دهغوی سره په ظاهره معارض دي اودعقل سره هم معارض دي که پیغمبرﷺ ته علمِ کلی ورکړل سوی وای نوتردې وروسته به نزول دوحی ته ضرورت نه وای اودافك په واقعه کی به یوه میاشت په پریشانی کی ابتلآء نه وای نوپه دې حدیث کی مراد علم او تجلی دعجآئباتو ده لکه حضرت ابراهیم علیه السلام ته چی الله ﷻ عجآئبات ښوولی وه، کمافی المرقاة ج۲ ص۲۱۰ وکذلك ای کما نریك یامحمدﷺ احکام الدین وعجآئب مافی السمٰوٰت والارض نری ابراهیم اویا مرادپه دې حدیث کی هغه اشیآء دی چی علم په هغوی مناسب وی دشان دپیغمبر سره لکه آیات د: واتیناه من کلِّ شیءٍ سببا (سورة الکهف) او: واوتیت من کل شیء (سورة النمل) کی مراد هغه اشیآء دی چی مناسب دی دشان دبادشاه سره. دا استغراقِ عرفی دی. نوبنآء پردې عقیدې چی الله ﷻ علم غیب اوعلمِ کلی چاته نه دی ورکړی غیر الله ته غآئبانه آواز کول اودغیر الله څخه غآئبانه کومك کول شرك جلی دی.

فآئده: غیرالله ته غآئبانه آواز کول پنځه قسمه دی:

الف: چی کشف دپیغمبر وغیره ورته وسی او آواز ورته وکړی داجآئز دی. بآء: اوپه دې عقیدې سره چی ملایکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ورته رسوى يوازى په صلاة او سلام كى جائز دى.
ج: اوپه دې خيال سره چې ممكنه ده چې الله ﷻ يې ورته ورسوى موهِم دشرك دى. د: اودعشق اودمحبت دوجې په شان دحاضر اودمخاطب گرځول نه شرك دې اونه موهِم دشرك دې بلكه معمول اومعروف دې. هـ: اوپه اعتقاد دعلمِ غيب اودعلم كلى سره شرك جلى دى. اودشعار څخه داهلِ شرك اوداهلِ بدع اجتناب ضرورى دى.
الله ﷻ پرهرڅه پرهرممكن قدرت لرى. ماسوا دالله ﷻ څخه بل چالره داقدرت منل اوتسلط غيبى منل شرك دى. الله ﷻ صاحب داختيار اود ارادې دى. دده په اراده كى تخلّف نه راځى. ماسوا دالله ﷻ څخه بل چالره داسى اراده ثابتول اومالك دضرر اودنفع گرځول شركيات دى. الله ﷻ هرڅه اورى اوهرڅه وينى په هروخت كى، غيرالله ته داصفت ثابتول شرك دى. الله ﷻ گونگى نه دى گويا دى ازلاً ابداً، چې څه وخت خبرى كول غواړى خبرى كولاى سى اوپه يوه وخت كى دهرچا سره خبرى كولاى سى دا صفت دغيرالله دپاره ناممكن دى.
الله ﷻ مالك دحل اوحرمت دى، غيرالله مالك دحل او دحرمت منل شرك دى، كمافى حديث عدى بن حاتم قال: اتيت النبى ﷺ وفى عنقى صليب من ذهب فقال ياعدى اطرح عنك هٰذا الوثن وسمعته يقرء فى سورة برآءة: اتخذوا احبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله، قال: اما انهم لم

(c) ketabton.com: The Digital Library

يكونوا يعبدونهم ولكنهم كانوا اذا احلوا لهم شيئًا استحلوه واذا حرّموا عليهم شيئًا حرّموه. (رواه الترمذی).

فائده: مالك دحل اودحرمت يوازی الله ﷻ دی، انبيآء عليهم السلام تابعدار دوحي اواذن دالله ﷻ دي اومجتهدين شارعين نه دي بلكه شارحين داشارت اوداقتضآء او ددلالت اوداعتبآر دوحی دی. اوتعين دمراد دمجمل او دمشترك كوی اودفع دتعارض كوی.

ماسوا دالله ﷻ څخه بل چاته په اعتقاد دتسلط غيبی اوپه ارادي دعبادت سره سجده كول شرك دی اوپه ارادي دتعظيم اوداكرام سره حرام دی.الله ﷻ فرمايي: لاتسجدوا للشمس ولا للقمر واسجدوا لله الذی خلقهن (حم السجدة) وقال رسول الله ﷺ لوكنت اٰمرًا احداً ان يسجد لاحد لامرت المرءة ان تسجد لزوجها. (رواه الترمذی) وفی كراهية الهندية: من سجد للسلطان علی وجه التحية اوقبّل الارض بين يديه لايكفر ولكن ياثم لارتكابه الكبيرة، هو المختار. قال الفقيه ابوجعفر رحمه الله: وان سجد للسلطان بنية العبادة اولم تحضره النية فقد كفر. كذافی جواهر الاخلاطی.

نذر عبادت دی نوصرف دالله ﷻ دپاره به كول كيږی كما فی البحر قبيل الاعتكاف عن الشيخ القاسم: واما النذر الذی ينذره العوام علی ماهو مشاهد فهٰذا النذر باطل بالاجماع لوجوهٍ.....**منها** انه نذر للمخلوق والنذر للمخلوق

(c) ketabton.com: The Digital Library

لايجوز لانه عبادة والعبادة لاتكون للمخلوق...**ومنها** ان المنظور له ميت، والميت لايملك...**ومنها** انه ظن ان الميت يتصرف في الامور دون الله واعتقاده ذٰلك كفرٌ. انتهٰى بحذف.

ذبح به دالله ﷻ په نامه كول كيږي اوپه ذبح سره به دغيرالله دتقرب او دخوشحالولو څخه اجتناب كول كيږي كه ځوك دذبح په وخت كې دغيرالله نوم واخلي هغه حرامِ قطعي دى اوكه څوك دذبح په وخت كې دالله ﷻ نوم واخلي ليكن دديِ سره دغير الله لكه دولي يادجن اويا بل شي رضا او خوشحاله كول بيې مقصود وى نودا مذبوحه حرامه ده (درمختار وغيره) اوكه څوك دالله ﷻ نوم په وخت دذبح كې ذكر كړى اوپه ذبح سره يې تبرّك ياتصدق ياتشكر مقصود وى نودا حلاله ده (اشاراتِ شامى). دقصاب ذبح جآئزه ده دده مقصود تموّل وى، نه تقرب دغير الله، دميلمه دپاره ذبح كول سنّتِ ابراهيمي دى اوسنّتِ محمّدي دى. په دې ذبح كې مقصود اكرام دميلمه وى په ارادې دغوښې خوړلو سره (شامى). دننواتى پسه حلال دى، په دې ذبح كې مقصود په تازه غوښى سره اكرام اواهدآء وى نه تعظيم په ذبح اوپه اراقت ددم سره حتٰى كه دا پسه ژوندى ورخوشي كړل سى نوهم كافي ګڼل كيږي اوكه دا ذابح دا ذبيحه كورته راوړي يايوچاته يې په خيرات كې وركړى نو ناكافي شمارل كيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

❸ دریمه مقاله :

په دریمه مقاله کي مسئله ددُعا وروسته ترلمانځه ذکر کیږي.

پوه سه چي دعا عبادت دی. پیغمبر ﷺ فرمایي: الدعآء هو العبادة (رواه الترمذی) اوالله ﷻ دعاته عبادت ویلی دی: وقال ربکم ادعوني استجب لکم ان الذین یستکبرون عن عبادتی سیدخلون جهنَّم داخرین (سورة المؤمن) بلکه دعا دعبادت مغز دی. پیغمبر ﷺ فرمایي: الدعآء مخُّ العبادة (رواه الترمذی) دُعا دعبادت مغزدی یعنی کامل عبادت دی. ځکه چي عبادت هغه تعظیم اوعاجزی ته ویل کیږي چي دیوه ذات پرتسلط غیبي باندی دلالت کوی اوپه دعاکي دا دلالت په واضح ډول سره موجود دی.

بعضي خلګ وایي چي تقدیرنه بدلیږي نودعا کول عبث دی لیکن دایو فاسد خیال دی ځکه چي کله یوشي عبادت وی اودالله ﷻ دطرفه څخه مطلوب وی اودانبیآء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ معمول وی نوهغه عبث کیدی نسی اوپه عالَمِ اسباب کي لکه چي دنورو اسبابو اوذرآئعو استعمال دتقدیر سره متصادم نه دی نودارنګه دُعا هم یوسبب اوذریعه ده او دتقدیر سره به متصادم نه وی.

ددعا کولو ډیر آداب دي چي ددوی رعایت کول موافق دخپلي درجې سره ډیر مهم دی: **۱**. دواړه لاسونه پورته کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمافی البیهقی یرفع یدیه فی الدعآء. لیکن په لمانځه کی په عام ډول سره به لاس نه پورته کیږی کما فی مصنّف ابن ابي شیبة: ان رسول الله ﷺ لم یکن یرفع یدیه حتٰي یفرغ من صلاته. **۲**. تردعآء مخکي حمد اوصلاة ویل: لحدیث ابي داؤد اذا صلیتَ فقعدتَ فاحمد الله بماهو اهله وصل عليّ ثم ادعه. **۳**. ناجآئز سوال نه کول لحدیث مسلم یستجاب لعبد مالم یدع باثمٍ اوقطیعة رحمٍ. **۴**. په حضور او توجه سره سوال کول اودقبلیدو یقین درلودل لحدیث الترمذی ادعوا الله وانتم موقنین بالاجابة واعلموا ان الله لایستجیب دعآء من قلب لاهٍ. **۵**. په عزم او اصرار سره دعا کول لحدیث البخاری اذا دعا احدکم فلایقل اللهم اغفرلی ان شئتَ ولیعزم مسئلته. **۶**. الفاظ ددعا دري واره مکرر کول لحدیث مسلم وابي داؤد ان رسول الله ﷺ کان یعجبه ان یدعو ثلاثًا. **۷**. دقبلیدو تلوار نه کول، حوصله اوهمّت لوړ ساتل لحدیث البخاری: یستجاب للعبد مالم یعجل. **۸**. په آخرکی آمین ویل لحدیث ابی داؤد ان ختم بآمین فقد اوجب. **۹**. پرمخ لاس راتیرول لحدیث ابی داؤد قال علیه الصلاة والسلام فاذا فرغتم فامسحوا بها وجوهکم. **۱۰**. دحرامو څخه ځان ساتل لحدیث مسلم: مطعمه حرامٌ ومشربه حرامٌ وغذی بالحرام فانی یستجاب لذٰلك. **۱۱**. په هیئت اجتماعیّه سره دعا کول، حضرت موسٰی او حضرت هارونَ علیهما السلام په هیئتِ اجتماعیه سره دعا کړی وه الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

ﷻ فرمایي: قد اجیبت دعوتكما وفی تفسیر القرطبی ج ۸ ص **۳۷۵** عـن ابـی العالیـة كـان موسٰـی علیه السلام یـدعو وهـارون علیه السلام یـؤمنّ. او پیغمبر ﷺ پـه هیئـتِ اجتماعیـه سره ددعا كولو ترغیب وركړی دی كما رواه الحاكم وذكر فی كنز العمال قال النبی ﷺ لایجتمع ملاء فیدعو بعضهم ویـؤمنّ بعضهم الا اجابهم الله تعالی، وكما رواه الدارمی وذكره الحافظ العسقلانی فی الفتح ما اجتمع ثلاثةٌ قط بدعوة الاكـان حقًا علی الله ان لا یـرد ایـدیهم اوصـاحبِ هدایة په كتاب الحج كی لیكلی دی: والاجابة فی الجمع ارجٰی.

سوال: عبدالله بن مسعود رضی الله عنه پـه هیئـتِ اجتماعیـه سره دذكر كولو څخه انكار كړی دی كما رواه الحاكم باسناده. نو معلومه سوه چی احداث دجماعاتو منكر دی.

جـواب: پیغمبر ﷺ پـه هیئـتِ اجتماعیـه سره ددعـا كولـو ترغیب وركړی دي اودارنګه په هیئتِ اجتماعیه سره دذكر كولـو ترغیـب یې وركـړی دی كمـافی حدیث الترمذی اذا مررتم بریاض الجنة فارتعوا، قالوا وماریاض الجنة قال حلق الذكر، وكمافی حدیث مسلم: ان رسول الله ﷺ خرج علی حلقة من اصحابه فقال ماجلسكم هٰهُنا، قالوا فذكر الله وفی آخره اتانی جبرئیل علیه السلام فاخبرنی ان الله تعالی یباهی بكم الملآئكة، وكمافی حدیث مسلم فی حدیث ملآئكـة سـیّاحین هـم (ای الـذاكرون) قـومٌ لایـشقی بهـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلیسهم او حدیث دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه حدیث موقوف دی او حدیث موقوف په مقابله دحدیث مرفوع کی مرجوح او متروك وی او یا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه انکار کړی دی پر شمیرلو دنیکیو او پر پرېښوولو دشمیر دګناهونو باندی نه پر احداث دجماعت باندی، کما فی سنن الدارمی ج ۱ ص ۲۱ فقال عبدالله بن مسعود ما هٰذا الذی اراکم تصنعون، قالوا یاعبد الرحمٰن حصًی نعدّبه التکبیر والتهلیل والتسبیح قال فعدّوا سیئاتکم فانا ضامن ان لایضیّع من حسناتکم شیءٌ، اوممکنه ده چی عَبْدُ الله بن مسعود رضی الله عنه انکار کړی وی پراهتمام ددې فعل باندی لوړ ترخپل حیثیت.

۱۲. په اوقاتو داجابت کی دعاکول. **پوه سه** چی اوقات داجابت ډیردی، په دې رساله کې پنځه وقتونه ذکر کول کیږی، اوّل داذان وخت، دوهم دمقدس جنګ وخت، دریم دباران پروخت کمافي حدیث ابي داؤد ثنتان لا تردان الدعآء عند الندآء وعند البأس حین یلحم بعضهم بعضًا وفی روایة وتحت المطر اوڅلورم دشپې په آخری حصه کی او پنځم ترفرض لمانځه وروسته کمافی حدیث الترمذی: قیل یارسول الله ای الدعآء اسمع قال جوف اللیل الاخر ودبر الصلوات المکتوبات.

دلفظ (دبر) تشریح: **پوه سه** چی د دبر الصلاة دوه اطلاقه دی، دده اطلاق کیږی پر ماقبل دسلام باندی اودا واضح دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکـه چـې دبـر دشـي وروسـتني جـزء تـه دشـي ويـل کيـږي اودوهـم اطـلاق يـې کيـږي پرمابعـد اوپـر خـارج دلمانځـه باندې هم، لکه چې په حديث دمسلم شريف کې راغلي دي: معقبات لايخيب قآئلهن دبر کل صلاةٍ ثلث وثلثون تسبيحةٍ وثـلاث وثلاثـون تحميـدة واربـع وثلاثـون تکبيـرةٍ اودارنګـه په دې مذکور حديث دترمذي شريف کې راغلي دي.

فآئده: دبر المکتوبات مابعد دفرآئضوته ويل کيـږي برابـره خبره ده که متصل وي اوکـه منفـصل وي، پـه متـصل پـوری خاص نه دي ځکـه چې نبي ﷺ ترغيـب ددعـا اوتـسبيحاتو دواړو ورکړی دی پـه لفظ ددبـر سـره. اودا نامـمکنـه ده چې دواړه په يوه وخت کې متصل دفرآئضو وکړل سي، نوکـه دعا اول وکـړل سي تـسبيحات بـه دبـر الفرآئض نـسي اوکـه تسبيحات وکړل نودعا به دبـر الفـرآئض نـسي اوجمـع بـه پـه مابينځ دتسبيحاتو اوددعا کې خلاف سنّت سي حالانکـه دا دهيڅا قول نـه دي کـه اوّل دعـا وسـي اووروسـې تـسبيحات وويل سي اوکه بالعکس وسي يوهم خلافِ سنّت نه دی نـو معلومه سوه چې دفرآئضو اوددعـا فـصل پـه تـسبيحاتوسره جـآئز دی اودارنګـه دفرآئـضو اودتـسبيحاتو فـصل پـه دعـا سره جآئز دی نودا لازمه سوه چې لفظ د دبر تقاضا داتـصال نه کوي، نوکله چې دفرآئضو اوددعـا فـصل پـه تـسبيحاتو سره ددعـا ودبر المکتوبات کيدوته ضرر رسوونکی نـه دی ځکه چې تسبيحات سننِ مرغوبه دي نودارنګه دفرآئضو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددعا فصل به په لمانځه سره ضرر رسوونکی نه وی بلکه په طریق اولی سره به ضرر رسوونکی نه وی ځکه چې اتصال دلمانځه دفرآئضو سره اشدّ دی تر اتصال دتسبیحاتو دفرآئضو سره. دقیامت په ورځ به لمونځ قآئم مقام دفرآئضو گرځی نه تسبیحات.

اوفقهآء کرامو ؒ تصریح کړیده چې کم ذکر یابل شی وروسته ترسنتو مؤکدو وکړل سی نودوی ته دبر المکتوبات ویل کیږی علامه شامیؒ په رد المحتارکی فرمایي: واما ما ورد من الاحادیث فی الاذکار عقیب الصلاة فلا دلالة فیها علی الاتیان بها بعدها لان السنة من لواحق الفریضة وتوابعها فلم تکن اجنبیة عنها، فما یفعل بعدها یطلق علیه انه عقیب الفرآئض انتهٰی (ج ۱ ص ۴۹۴) اومحقق ابن الهمامؒ په فتح القدیر کي فرمایي: وما ورد انه صلی الله علیه وسلم کان یقول دبر کل صلاةٍ لااله الا الله وحده الی ان قال لا یقتضی وصل هٰذه الاذکار بل کونها عقیب السنة من غیر اشتغال بما لیس من توابع الصلاة یصحح کونها دبرها. انتهٰی (ج ۱ ص ۳۱۳).

فآئده: پر اهلِ علم باندی پټه نه ده چې پیغمبر علیه الصلاة والسلام په بعضو اوقاتو کې په هیئتِ اجتماعیه سره په خطبې دجمعې کی دعآء کړیده لکه په بخاری شریف (ج ۱ ص ۱۴۰) کی روایت دی: فرفع رسول الله صلی الله علیه وسلم یدیه یدعو ورفع الناس ایدیهم مع رسول الله یدعون.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوپه بعضو اوقاتو کی په انفرادي ډول سره يې وروسته ترلمانځه دسهار کړيده يابه يې مخ دقبلې طرف ته وو، کما روی الحاکم وابن ابي شيبة ان رسول الله صلي الله عليه وسلم رفع يديه بعدما سلم وهو مستقبل القبلة فقال اللهم اخلص الوليد الي آخره. وذکره الحافظ ابن کثير ؒ فی تفسيره (ج ۳ ص ۱۷۲) اويابه يې مخ دقوم طرف ته وو، کما روی ابن ابی شيبة فی مصنفه قال ابو الاسود صليت مع رسول الله صلی الله عليه وسلم فلما سلم انحرف ورفع يديه ودعا.

او وروسته ترفرضو يا وروسته تر سنتو په هيئتِ اجتماعيه سره ددعا کولو په باره کی ذخيره داحاديثو ساکته ده، نه پکښی دکولو متعلق روايت موجود دی اونه پکښی دنه کولو روايت موجود دی. دې ته عدم دذکر او عدم درروايت ويل کيږی نوکه څوك دادعوه وکړی چی پيغمبر ﷺ دا دعانه ده کړی نودايې افتراء پر پيغمبر عليه الصلاة والسلام وکړله اودارنګه چی څوك دادعوه وکړی چی پيغمبر عليه الصلاة والسلام کړيده نوداهم افتراء ده.

اوکه څوك ووايی چی نبی ﷺ که دادعا کړی وای نو مروی به وای نو مخالف به يې دا ووايی که دادعا يې نه وای کړی نو دانه کول به مروی وای لکه چی داختر دلمانځه دپاره اذان اواقامت نه دی سوی اودا نه کول مروی دی کما في رواية ابي داؤد ص ۱۲۹ وغيره. پرهر حال په هيئتِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعیه سره ددې دعا متعلق اودارنګه داللهم انت السلام متعلق ذخیره داحادیثو ساکته ده اودعدمِ ذکر او دذکر دعدم په مابینځ کې فرق نه کول غباوت دی اویا غوایت دی.

فائده: حدیث قول، فعل، تقریر دپیغمبر علیه الصلاة والسلام ته ویل کیږی نویو کاربه هلته خلافِ سنت اوبدعت کیږی چې نه په قول درسول ﷺ سره ثابت وی اونه په فعل اوتقریر سره ثابت وی نودا دعوه کول چې داکار بدعت دی ځکه چې پیغمبر ﷺ نه دی کړی غباوت دی یاغوایت دی.

فائده: ترلمانځه وروسته په هیئتِ اجتماعیه سره ددعا کولو په باره کې فعل درسول الله ﷺ ساکت دی البته قول درسول الله ﷺ ثابت دی هغه حدیث ددبر المتکوبات دی (رواه الترمذی). اوپه دې حدیث کې نه درفع الیدین ذکر سته اونه دحمد اوصلاة ذکر سته نه پکښی دامین اومسح دمخ ذکر سته اونه پکښی دانفراد یااجتماع ذکر سته، لیکن قاعده داده چې: اذا ثبت الشيء ثبت بادابه ولوازمه.

نو پرهر حال په دې دعا کې به ددې ادابو رعایت کول کیږی برابره خبره ده که دادعا په فرآئضو پسی کول کیږی اوکه په سنتو پسی کول کیږی.

فائده: په شرح دشرعة الاسلام کې لیکل سوی دی: ویغتنم الدعآء بعد المکتوبة قبل السنة علی ماروی عن البقالی (المعتزلي في الاصول، الحنفي في الفروع مثل صاحب

(c) ketabton.com: The Digital Library

الکشاف) من انه قال الافضل ان يشتغل بالدعآء ثم بالسنة، وبعد السنن والاوراد على ماروى عن غيره وهو المشهور المعمول في زماننا فانه مستجاب بالحديث (تعليق الكوكب الدري ج ۲ ص ۲۹۱) قلت: ومثل قول البقاعي مروى عن الامام جعفر الصادق في الطبراني.
نودعا كول وروسته تر فرآئضو افضله ده په نزد دامام بقالى اودې ته اكثره اكابر ميلان كوى او وروسته ترسنتو افضله ده په نزد دجمهورو، اودا مختاره كړيده فقهاء كرامو ؒ.
دابن الهمام ؒ اودابن عابدين ؒ رايه مخكى ذكرسوه اوابنِ نجيم ؒ صاحب دبحر فرمايي: لكن عندنا السنة مقدمة على الدعآء الذى هو عقب الفراغ (ج ۸ ص ۳۰۴) اوحسن شرنبلالي ؒ صاحب دمراقي الفلاح فرمايي: ويستحب للامام بعد سلامه ان يتحول الى جهة يساره لتطوع بعد الفرض، ويستحب ان يستقبل بعده اي بعد التطوع وعقب الفراغ ان لم يكن بعده نافلة يستقبل الناس الى ان قال ثم يدعون لانفسهم وللمسلمين رافعي ايديهم ثم يمسحون بها وجوههم. انتهٰى بحذف (اعلى الطحطاوى ص ۲۵۳ الى ۲۵۷) اوابنِ نجيم ؒ په الاشباه والنظآئر كي فرمايي: الاشتغال بالسنة عقيب الفرض افضل من الدعآء (ص ۱۲۷ ۱۲۸).
صاحب دخلاصة الفتاوٰى فرمايي: بعد الفريضة الاشتغال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بالسنة اولى من الاشتغال بالدعآء (ج ۱ ص ۹۵). او قسطلانی په ارشاد الساری شرح دبخاری کی فرمایي: وعند الحنفية يكره له المكث قاعداً يشتغل بالدعآء لان القيام الى السنة بعد ادآء الفريضة افضل من الدعآء والتسبيح والصلاة (ج ۲ ص ۱۴۴).

فآئده: التزام دما لايلزم او اهتمام ديوه شي لوړ تر خپلی درجې بدعات دی. الله ﷻ پرهغو انصارو انکار کړی دی چی داحرام په حالت کی خپل کورونوته دشا دطرفه څخه دراتلو اهتمام اوالتزام یې کړی وو، الله ﷻ فرمايي: وليس البر بان تاتوا البيوت من ظهورها ولكن البر من اتقٰى واتوا البيوت من ابوابها (سورة البقرة) اوعبدالله بن مسعود رضی الله عنه انکار کړی دی پرهغه چاچی وروسته تر لمانځه یې رسته طرف ګرځیدل لازم ګڼل، حيث قال: لا يجعل احدكم للشيطان شيئًا من صلاته يرٰى ان حقًا عليه ان لاينصرف الاعن يمينه (بخاری ج ۱ ص ۱۱۸). اوملا علی قاری رحمه الله فرمايي: من اصر على امرٍ مندوبٍ وجعله عزمًا ولم يعمل بالرخصة فقد اصاب منه الشيطان من الاضلال (مرقاة ج ۲ ص ۵۳).

پوه سه چی التزام پردوه قسمه دی، يوحقيقی دی چی يوشی لازم او واجب نه وی اواعتقاد دلزوم اودوجوب یې وکړل سی اودا دنذر په صورت کی جآئز دی اوماسوا دنذر څخه مکروه اوبدعت دی. دوهم حکمي دی چی یو شي لازم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوواجب نه ګڼي، لیکن ترخپل حیثیت لوړ اهتمام ورلره ورکوي لکه چې دعبدالله بن سلام رضي الله عنه ابتلاء پکښې راغلي وه اوالله ﷻ وربانـدي انکـار وکـي، اونـازل سوه: يٰايها الـذين اٰمنـوا ادخلـوا فـي الـسلم كافـةً ولا تتبعـوا خطوات الشيطان (سورة البقرة) اودارنګه انصار په ابتلاء کې راغلي وه اوپه ليس البر بان تاتوا البيوت من ظهورها سره انکار وربانـدي وسو. البته په التزام اودوام کې فرق ضروري دی، التزام دیوه مستحب ممنوع دی، اودوام پر یوه مستحب باندي مطلوب دی. قا ل رسول الله صلی الله علیه وسلم: خير العمل ماديم عليه. وقال رسول الله صلی الله عليه وسلم احب الاعمال الی الله ادومها وان قلّ. رواه البخاری ومسلم عن عآئشة رضي الله عنها. اودالتزام اوددوام په مابينځ کې عموم اوخصوص من وجه دي چې څوك په فرضو یاپه سنتو پسی همیشه دعا کوی اودالتزام سره يې کوی نوده دوام او التزام دواړه وکړل، اوڅوك چې په فرضو یاپه سنتو پسی کله کله دعا کوی او التزام کوی نوده التزام وکی لیکن دوام يې ونکی، اوڅوك چې په فرضو یاپه سنتو پسی همیشه دعا کوی لیکن نه ورته لازم وایی اونه يې پرتارك باندی انکار کوی نوده دوام وکی او التزام يې ونکی اودبدعت څخه محفوظ سو. البته دعوامو داصلاح دپاره کله کله په فرضو اوسنتو پسې دعا پرېښوول مناسب دی چې په التزام کې مبتلاء نسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فآئده: پیغمبر ﷺ دزيارة القبور په وخت کی درې واره دعا کړېده، کما فی مسلم (ج ۱ ص **۳۱۲**) جآء النبی صلی الله علیه وسلم البقیع فقام فاطال القیام ثم رفع یدیه ثلاث مراتٍ ثم انحرف. اوتر فرضو اوسنتو وروسته درې واره دعا كول نه مطلوب دي اونه ممنوع دي، امر مباح دی او هر مباح چی دعوامو وربانـدی عقیده دسُنِّیت پیدا کیږی نوهغه مکروه سی کمافی الشرح الکبیر: کل مباح یؤدّی الیه ای الی اعتقاد الجهلة سنیتها فمکروه (**۵۷۳**).

(**مسئله فقهیه**) : ترکم لمانځه وروسته چی سنّت نه وی نودامام خوښه ده که ولاوړیږی اوکه کښېنی لیکن مخامخ وقبلې ته به زيات ترمقدار د اللهم انت السلام (الی آخره) نه کښېنی. (بدآئع) اوبنآء پرحدیث دترمذی شریف وروسته ترفرضو دسهار او وروسته ترفرضو دماښام په مقدار دلس واره اشهد ان لآاله الا الله الی آخره، ویلو ناسته مستثنٰی ده (مراقی الفلاح وطحطاوی ص **۲۵۳**،**۲۵۲**) اوامام چی کښېنی نوخوښه یې ده که رسته طرف ته ګرځی اوکه چپه طرف ته اوکه قوم ته مخامخ کښېنی که یې مخامخ څوك لمونځ کوونکی نه وی (بدآئع) اوتر کم لمانځه وروسته چی سنّت وی نوامام به په مقدار داللهم انت السلام اونورو اذکارو کښېنی بیابه سنت کوی (مراقی الفلاح وطحطاوی ص **۲۵۲**) سنت به په هغه ځای کی نه کوی چی په کم ځای کی یې فرض کړی دی (بدآئع ج ۱ ص ۱۲۰). البته که

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقتدی وروسته ترفصل اوانتظار پردغه ځای سنت وکی نودا جآئز دی (حدیث ابوداؤد).

❹ خلورمه مقاله :

په دی مقاله کی مسئله ددعا وروسته ترجنازی ذکر کیږی.
وروسته ترنمازِ جنازه دصفونو ترماتولو مخکی دعا کول مکروه دي او وروسته ترصفونو ماتولو دعاکول جائز دی البته پردعا قبل السلام باندی اکتفا کول دتعامل دسلفو سره موافق معلوميږی.
دپیغمبرﷺ اودسلف صالحینو څخه ددی دعا دکولو یادنه کولو متعلق ذخیره داحادیثو ساکته ده، نه پکښی دکولو روایت موجود دی اونه پکښی دنه کولو متعلق روایت موجود دی که څوك دادعوه وکی چی پیغمبرﷺ اوسلف صالحینو دادعانه ده کړی نودا پرپیغمبر ﷺ باندی افتراء ده پرهر حال دعا بذات خود عبادت دی اومغز دعبادت دی لیکن داخاصه دعانه مطلوب ده اونه ممنوع ده بلکه مباح ده ځکه چی اصل په اشیاوو کی اباحت دی، کماصرح به ابن الهمام وغیره ویؤیده مارواه ابوداؤد ان ماسکت عنه فهو عفو.
اوددي دعاقياس کول پراذان دصلاةعيد باندی غلط قیاس دی ځکه چی ددی دعا متعلق عدم دذکر، اوعدم دروایت اوسکوت ثابت دی اوداذان دنماز عید متعلق ذکر دعدم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثابت دی وهوماروه ابوداودان رسول الله ﷺ صلی العید بلا اذان ولا اقامة وابابکر وعمر رضی الله عنهما (صـ ۱۲۹) دعدم ذکر څخه ذکر دعدم جوړول دادسلفیانو اوددوی دمتبعینو غلطه شیوه (عادت) ده.

که څوك دا اعتراض وکی چی دپیغمبر ﷺ اودبعضی صحابه وو رضی الله عنهم څخه دا دعا ثابته ده چی پیغمبر ﷺ فرمایي اذاصلیتم علی المیت فاخلصوا له الدعاء (رواه ابو داؤد) اوامام کاساني رحمه الله فرمایي چی دحضرت عمر رضی الله عنه څخه یووار جنازه وسوه نواراده یي ددوباره جنازی کولو وکړله نوپیغمبر ﷺ وفرمایل الصلاة علی الجنازة لاتعاد ولکن ادع للمیت واستغفرله (بدائع ج اص ۳۱۱) اودارنګه امام کاساني رحمه الله دابن عباس اودابن عمر اودعبدالله بن سلام رضی الله عنهم څخه روایت کړیدی چی ددوی څخه به جنازه وسوه نوپردعا باندی به یي اکتفا کوله. (بدائع ج اص ۳۱۱) نوجواب ددي اعتراض دادي چی حدیث دابوداؤد ټولو محدثینو اوفقهاوو پردعا قبل السلام باندی حمل کړیدی، اوجواب ددی نورو روایاتو څخه دادی چی دچا څخه جنازه وسی اودعا کوی نودا محل دنزاع نه دی. محل دنزاع دجنازه کونکو دعا ده.

فائده: دډیرو مفسرینو رحمهم الله اودډیرو فقهاوو رحمهم الله دکلام څخه ددی دعامنع معلومیږی اواکثروڅه دلیل ندی ذکر کړی اوبعضو دلیل ذکر کړیدی لکه صاحب دبزازیه سو چی فرمایي: لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

يقوم بالدعاء بعد صلاة الجنازة لانه دعا مرة لان اكثرها دعاء (هامش هنديه ج ۴ ص ۸۰) يعنی جنازه دعاده اوچی وروسته دعا وکي نوتکرار دلمانځه دجنازی به لازم سي او ددي عبارت دبزازيې دامرادنه دي چی دسلام څخه وروسته بله دعا وسی نو تکرار ددعا به لازم سي، که ددي عبارت څخه دغه مرادسی نوپه هرلمانځه پسی به دعا منع سی ځکه چی دسلام څخه مخکی یووار دعا مسنونه ده، اولکه صاحب دمرقاة ملاعلی قاری‌ؒ چی فرمایی: لانه يشبه الزيادة فی صلاة الجنازه. اوتکرار دنمازِ جنازه اوزیادت پر نماز جنازه باندی هلته لازمیږی چی په صفونوکی ولاړوی اودعا وکی، اوچی صفونه مات سی نوبیا داتوهمات نه لازمیږی اودی نکتی ته هغه فقهاوو اشاره کړیده چی په لا يقوم بالدعاء سره طویل تعبیر کوی اوپه لا يدعوا سره مختصر تعبیرنه کوی اودغه حکمت دی په منع دسنتو کولوکي وروسته ترفرائضو متصل په دغه مکان دفرضو کی.

څوك چی ددی دعا دکراهیت دثابتولو دپاره دا دلیل وایی چی دادعا پیغمبرﷺ اوسلفو صالحینونه ده کړی نودا حنفي دليل نه دی بلکه سلفي دلیل دی اودا دلیل په درو وجهو غلط دی: **اول**: دا افتراء ده پرپیغمبر ﷺ اوپر سلفو باندی. ددوی څخه ددی دعا متعلق هیڅ روایت موجودنه دی اودعدم دذکر اوذکر دعدم په مابینځ کي فرق نه کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غباوت یاغوایت دی. **دوهم**: داچی دعدم دفعل څخه عدم دجوازنه ثابتیږی ځکه چی حدیث صرف فعل ته نه ویل کیږی بلکه قول فعل اوتقریر درو واړو ته ویل کیږی. او فقهاء اومشائخ چی داتعبیر وکي، نوپه دی کي اختصار وی، مرادیې داوي چی نه یې کړیدی اونه یې ویلی دی اونه یې اقرار ورکړی (فلیراجع الی التعلیق الممجد علی هامش موطآء الامام محمد ؒ ص ۱۴۴) **دریم**: داچی دادلیل منقوض دی جمعًا منعًا، پیغمبرﷺ په اُردو اوپه پښتوکی ترجمه دقرآن نه ده کړی اواذان یې په نزد دمحققینو نه دی ویلی او پرتوګ یې بنا پرصحیح روایاتو ندی اغوستی اودارنګه رفع الیدین یې په وخت درکوع وغیره کی کړیده اوپه لمانځه کی یې خبری کړیدی. فافهم.

اوکه څوك اعتراض وکي چی دعبادت دپاره دخپل طرفه وخت مقرر کول مکروه دی لکه چی صاحب دبحر په ضمن دیوه تعلیل کي فرمایی: ولان ذکر الله اذا قصد به التخصیص بوقت دون وقت اوبشیء دون شیءٍ لم یکن مشروعا حیث لم یرد الشرع به لانه خلاف المشروع (ج ۲ ص ۱۵۹) نوجواب یې دادی چی شرع اووحی ددی دعا متعلق ساکته ده نودا دعابه بناء پرحدیث دابوداؤد وما سکت عنه فهو عفو، عفوه اومباح وی نه مشروع. یعنی فرض واجب، مستحب به نه وی اومکروه به هغه وخت ګرځی چی په طور دلواحقو اودمکملاتو دلمانځه دجنازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړل سی، کنې نومکروه به نوی لکه صاحب دبحر دې ته اشاره کړیده، حیث قال في البحر: (ج ۲ ص ۱۵۹) ولا یکبر في طریق المصلی عندابي حنیفة اي حکما للعید ولکن لو کبر لانه ذکر الله تعالی یجوز ویستحب انتهٰی.

۵ پنځمه مقاله:

په دې مقاله کې حیله داسقاط ذکر کیږي. چې دکم مسلمان عاقل بالغ څخه لمونځونه اوروژی عمداً یابلا عمد قضاسی نوپرده باندی قضاء فرض ده اودقضاء نه کولو په صورت کی دی ګناهګار دی اوچی څه وخت دزندګی څخه مایوسه سی نوپرده باندی داوصیت کول ضروری دی چی دده دترکې. داموال منقوله اودغیرِ منقوله ددریمي حصي څخه دهر لمونځ اودهری روژی په مقابله کې تخمیناً دوه دوه کیلو غنم یاددی قیمت مساکینوته ورکول سی اوکه دا وصیت یې ونه کی نودی ګناهګار مړسو اوکه ددی سړی مال نه وو اویا دا دریمه حصه یې دفراغت دذمې دپاره ناکافی وه اویا دفسق اودجهل دوجی وصیت یې ونه کی نووارث وغیره دده دطرفه باقاعده حیله داسقاط کولی سی. (ماخوذ از رد المحتار ص ۴۹۲ ج ۱).

حیله هغه مباح کار یاګفتار ته ویل کیږي چی په هغه سره یوه مقصودته په پوشیده طریقی سره رسایې وسي، صاحب دمفردات فرمایي: الحیلة مایتوصل به الی حالة مافی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خفية (ص ۱۳۸) اوابن حجرؒ فرمايي: هي مايتوصل به الى مقصود بطريق خفي. (فتح الباری ج ۱۲ ص ۲۷۴). او صاحب دالاشباه والنظائر فرمايي: هي تقليب المنكر حتى يهتدی الي المقصود (ص ۴۱۷).

پوه سه چی دحيلې ډير اقسام دي، په دي رساله کي صرف دوه قسمه بي ذکر کيږي، اول هغه حيله ده چی دتحليل دحرامو او دابطال دشريعت دپاره وی لکه چی اصحابِ سبت دتحليل دښکار دپاره کړی وه (قرآن) اوبعضی يهودو دتحليل دوازگی دپاره کړی وه (بخاری شريف) اوداحيله بلا شکه حرامه ده، دوهمه هغه حيله ده چی دحرامو څخه دخلاصيدو اودفراغت دذمی او داسقاط دواجب دپاره وی لکه چی حضرت ايوب عليه السلام کړی وه، قال الله تبارك وتعالى: وخذ بيدك ضغثا فاضرب به ولاتحنث. (سورة ص) اولکه پيغمبرﷺ چی ديوه مريض غيرِ شادی شده دحد دزنا دجاري کولو دپاره کړی وه، قالوا مارءينا باحد من الناس من الضر مثل الذی هوبه لوحملنا اليك لتفسحت عظامه. ماهو الا جلد على عظم، فامر رسول الله ﷺ ان ياخذوا له مأة شمراخ فيضربوه بها ضربة واحدة (رواه ابوداؤد ص ۲۱۴) اودا حيله جائزده، نه مخصوص ده اونه منسوخ ده اودغه مروی دي دعطاء اودشعبی څخه اودا مختاره کړيده احنافو اوشافعيه وو اوحنابله وو. البته دمالکيه وو او دسلفيانو په نزد مشروع نه ده، فليراجع الى

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر القرطبی (ج ۱۵ ص ۲۱۳ وشرح الاشباه للحموی ص ۴۱۸ وفتح الباری ج ۱۲ ص ۲۷۵).
داحیله داسقاط لکه چی باصلها ثابته ده دارنگه فقهاء کرامو ددی په مشروعیت باندی تصریح کړیده، فلیراجع الي (رد المحتار ج ۱ ص ۲۸۷) والطحطاوی (ص ۲۲۳ والشرح الکبیرص ۴۹۷) وخلاصة الفتاوٰی (ج ۱ ص ۱۵۳) والبحر (ج ۲ ص ۹۱) والاشباه والنظائر (ص ۴۱۸) وغیر ذالك.
البته ددی حیلی دمشروعیت دپاره څه شرائط دی چی دهغوی رعایت ډیر ضروری دی: یوداچی دوصیت نه کولو په صورت کی به په وارثانوکی نابالغ اوغائب نه وی ددوی دمال څخه تبرع جائزنه ده دوهم داچی په قطار یادائره کی مساکین ناست وی. غني ته په ورکولو سره فراغت دذمی نه راځي، دریم داچی مساکین په رشتیا مالك کوی دوشتو اودزباني تملیك څخه ځان ساتي، کماصرح به ابن عابدین فی منة الجلیل ص ۲۲ حیث قال: ویجب ان یدفعها حقیقة لا تحیلا ملاحظا ان الفقیر اذا ابٰی عن الهبة الی الوصی کان له ذٰلك ولایجبر علی الهبة انتهٰی. نوکه داحیله په اشهر حج کی وسوه نو پردی ټولو قبض کونکو باندی به با قاعده حج فرض سی، بل چاته په بخشش سره به یې داحج دذمی څخه نه ساقطیږی.
او کله چی په حیله مروجه کي ددی شرائط خصوصًا ددریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط رعایت نه کیږي لهٰذا په دي حیلی مروجی سره دمړي دذمی فراغت نه راځي نوم يې حیله داسقاط ده او په حقیقت کې حیله داستحصال ده. پراهلِ علم باندی ضروری ده چی یاددی مفاسیدو اصلاح وکي اویا ددي حیلې انسداد وکی چی عوام دغلط فهمی اودخوش ظني ښخه وساتل سی.

❻ شپږمه مقاله :

په دی مقاله کی مسئله دتوسل ذکر کیږي.

په دی مقاله کی لس ۱۰ فصله دی:

۱. په **اول فصل** کی معانی دتوسل اودوسیلی ذکر کیږي.

پوه سه چی توسل، تقرب ته ویل کیږي کما اشیر الیه فی تفسیر ابن جریر (ج ۲ ص۱۴۲) اودوسیلی ډیری معناوی دی. وسیله، قربت، سوال محبت ته ویل کیږي (ابن جریر ج ۲ ص ۱۴۲) اوهغه شی ته ویل کیږي چی په هغه سره دالله ﷻ ته نژدیکت راځي چی کول دنیکو اوپریښوول دبدو دی اوحاجت ته ویل کیږي (روح المعاني ج ۲ ص ۱۲۴) او (کشاف ج ۱ ص ۴۱۴) اوتقرب ته او دجنت یومنزل ته هم ویل کیږي (تفسیرِ مظهری).

(**لطیفه**) په لغتِ عربی کی اطلاق دوسیلی پرالاتو باندی وارد دی، لیکن وسیله په حقیقت کی استعمال اوتحریك ددوی دی. په دی استعمال اوتحریك سره مقصود ته رسایی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. په **دوهم فصل** کې اقسام دتوسل ذکر کیږي.
پوه سه چې توسل دوه قسمه دي، شرکي اوشرعي، شرکي دا دي چې یوشخص عبادت دغیر الله ددي دپاره کوي چې داغیر الله ددي شخص حاجات الله ﷻ ته نژدي کي په سورة زمر کي داذکر سويدي. الله ﷻ فرمايي: **مانعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى**. اوتوسل شرعي پر پنځه قسمه دي **اول** توسل دی په ایمان سره کمافي قوله تعالى: ربنا آمننا فاغفر لنا ذنوبنا (آلِ عمران). **دوهم** توسل دی په خپلو اعمالو سره دپاره دقضا دحاجاتو، لکه هغه دری کسانو اصحابِ غارچی کړی وو (بخاري شريف) **دريم** توسل دی په اعمال دغیر سره دقضا دحاجاتو دپاره کمافي قوله تعالى: وكان ابوهما صالحا (سورة الكهف) وكما في قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيْمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ (سورة الطور) اولکه چی په دی حدیث کي ذکر دی: من قرء القرآن وعمل بمافيه البس والداه تاجا يوم القيامة (رواه احمد وابوداؤد) اولکه چی په دی حدیث کی ذکر سویدی: من قرء آية الكرسي حين ياخذ مضجعه آمنه الله على داره ودار جاره ودويرات حوله (رواه البيهقي بسند ضعيف) او **څلورم** توسل دی په دعاسره كماروى البخاري ان اعرابيا نادى رسول الله ﷺ ان يدعو لِسَقي امته، وكما روى الترمذي وابن ماجة. ان رجلا ضرير البصر اتي النبى ﷺ فقال ادع الله ان يعافيني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم توسل دی په صالحینو سره. اودا پرڅلور قسمه دی:
اول توسل دی په اعمالو اوپه دعا دصالحینو سره. کما روی البخاری عن مصعب بن سعد رض مرفوعا: هل تنصرون وترزقون الا بضعفاء کم، وکما روی صاحب شرح السنة فی شرح السنة ان النبیﷺ کان یستفتح بصعالیك المهاجرین.
دوهم توسل دی په شرکت دصالحینو سره. کمافی قول الله تعالیٰ: وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم وما کان الله معذبهم وهم یستغفرون (سورة الانفال) وکماروی البخاری ومسلم: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: یاتی علی الناس زمان فیغزو فئام من الناس فیقولون هل فیکم من صاحب رسول الله ﷺ، فیقولون نعم فیفتح لهم. الی آخر الحدیث وکما روی احمد یقول رسول الله ﷺ الابدال یکونون بالشام وهم اربعون رجلا. یسقی بهم الغیث وینتصر بهم علی العداء ویصرف بهم العذاب. وفی کنز العمال عن الطبرانی وغیره مرفوعا ان الله لیدفع بالمسلم الصالح عن مائة من اهل بیت جیرانه. **دریم** توسل دی په محبت کولو دصالحینو سره. اودا قسم په حقیقت کی توسل دی په خپل عمل سره. او **څلورم** توسل دی په جاه او په مخ دصالحینو سره اوداپه حقیقت کی توسل دی په محبت کولو دالله ﷻ ددوی سره کما روی البخاری ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه توسل بعباس رضي الله عنه. وکما ذکر السدی ان اهل الکتاب یتوسلون بالنبی ﷺ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوه سه چې توسل په ذات دصالحینو سره جائز دی اووددی څخه مراد ذات من حیث الذات نه وی، ځکه چې په ذات دصالحینو اودغیر صالحینو کې فرق نسته ددوی دواړو ذات انسان، اوحیوانِ ناطق دی بلکه مراد ورڅخه یو ددی څلورو اقسامو وی اوکله په یو ماده کې ډیر اقسام موجود سی، یادا توسل وی په یوصفت دصفاتو دالله ﷻ سره لکه محبت کول دالله ﷻ سو ددوی سره.

۳. په **دریم فصل** کی آیاتونه دتوسل ذکر کیږی. الله ﷻ فرمایی: وکانوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا (سورة البقرة) ذکر السدی أنهم کانوا إذا أشتد الحرب بینهم وبین المشرکین أخرجوا التوراة ووضعوا أیدیهم علی موضع ذکر النبي صلی الله تعالی علیه وسلم وقالوا: اللهم إنا نسألك بحق نبیك الذي وعدتنا أن تبعثه في آخر الزمان أن تنصرنا الیوم علی عدونا فینصرون (روح المعاني ج ۱ ص۳۲۰) داتوسل دی په جاه اوپه محبت دصالحینو سره. اوالله ﷻ فرمایی: وماکان الله لیعذبهم وانت فیهم (سورة الانفال) داتوسل دی په شرکت دصالحینو سره اوالله ﷻ فرمایی: وکان ابوهما صالحا (سورة الکهف) داتوسل دی په نیکو اعمالو اوپه جاه دصالحینو سره او الله ﷻ فرمایی: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيْمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ (سورة الطور) داتوسل دی په اعمالو اوپه قرابت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دصالحینو سره اوالله ﷻ فرمایي: وابتغوا الیه الوسیلة (سورة المائدة) داتوسل دی په خپلو اعمالو اوطاعاتو سره.
پوه سه چې لکه څنګه چې توسل په طاعاتو سره منافي نه دی، دتوسط دمعلِم سره چې موږته تعلیم دطاعاتو وکي، دارنګه توسل په اخلاص اوپه احسان سره په طاعاتو کی منافی نه دی دتوسط دمرشد سره چې موږته تعلیم او ارشاد دطرُق داحسان اوداخلاص وکي. نوکله چې عبادات او اخلاص په دوی کی وسیله ده. اوتعلیم دمعلم او ارشاد دمرشد وسیله ده دحصول ددی عباداتو او داخلاص دپاره نو وسیله دوسیلی به ضرور وسیله وی.
۴. په **څلورم فصل** کی احادیث دتوسل ذکر کیږی.
پیغمبر ﷺ فرمایی چې هغه درو کسانو چې په غار کی بند سوی وه،توسل وکي په خپلو اعمالو سره (رواه البخاری) او فرمایی: هل تنصرون وترزقون الا بضعفاء کم (رواه البخاری) اوحضرت عمر رضی الله عنه وفرمایل: اللهم إنا كنا نتوسل إليك بنبينا صلى الله عليه وسلم فتسقينا، وإنا نتوسل إليك بعم نبينا فاسقنا فيسقون. (رواه البخاری) دا توسل دی په شرکت دصالحینو سره اوپه دعا اوپه جاه دصالحینو سره.
(**سوال**) په ظاهره ددی حدیث څخه معلومیږی چې توسل په امواتو سره نه صحیح کیږی.
(**جواب**) توسل په امواتو سره جائز دی لکه په سورةِ کهف

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی راغلی دی چی الله ﷻ ددوو یتیمانو خزانه دنیك مړ پلار دوجی محفوظ ولرله اولکه په طبرانی صغیر اوکبیر اوبیهقي اونورو کي روایت دي، ان عثمان بن حنیف رضی الله عنه قال لرجل کان له حاجة الی عثمان بن عفان رضی الله عنه ان یاتوضا ثم یاتي المسجد ویصلي رکعتین ثم یقول اللهم انی اسئلك واتوجّه الیك بنبینا محمّد صلی الله علیه وسلم نبی الرحمة یامحمد انی توجهت بك الی ربی. اودحدیث دحضرت عمر رضی الله عنه څخه درې جوابه دی. **اول**: داچی په استسقاء کی شرکت دصالحینو مطلوب وی اودا قسم توسل په ژوندو سره کیږی، داموات‌و شرکت زموږ دقدرت او دعلم څخه خارج دی، اودارنګه په استسقاء کی توسل په دعاسره مطلوب وی اودعا کول په امواتو زموږ دقدرت اودعلم څخه خارج دی. **دوهم**: جواب دادی چی په دی حدیث کي توسل په امواتو سره موجود دی. حضرت عمر رضی الله عنه وفرمایل: بعم نبینا، نوداپه حقیقت کی توسل دی په جاه اوپه وجه دپیغمبر ﷺ سره، **دریم**: جواب دادی چی مقصود دحضرت عمر رضی الله عنه تعلیم ددرو خبری وو چی توسل په مفضول سره جائز دی سره دوجوده دفاضل، نودا تواضع سوله واشار الیه العینی والعسقلانی فی شرح البخاری فلیراجع الی کتاب الاستسقاء.

فائدة: په دی حدیث دبخاری شریف کی اوپه حدیث دضریر البصر کي چی پیغمبر ﷺ ورته دا دعا وښووله: اللهم انی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسالك واتوجه اليك بنبيك نبى الرحمة (رواه الترمذى وابن ماجة والبخارى فى تاريخه) واضح رد دى پر منكرينو دتوسل باندى.

۵. په **پنځم فصل** کې آثار دسلف صالحين ذکر کېږي په حق دتوسل کې.

حضرت عمر رضي الله عنه **توسل** وکی په **حضرت عباس** رضي الله عنه سره په استسقاء کې (رواه البخاری وغيره) اوتوسل وکی **حضرت معاويه** رضي الله عنه په يزيدبن الاسود رضي الله عنه سره په استسقاء کې (رواه ابن سعد فی طبقاته ج ۲ ص ۴۴۴) قال الحافظ ابن كثير فى البداية والنهاية (ج ۸ ص ۳۲۴) وهو مختلف فى صحبته. وكان اهل الشام يستسقون به وقد استسقى به معاوية والضحاك بن قيس، كان يمشى فى ضوء ابهامه فى الليلة المظلمة ذاهبا الى صلاة العشاء بالجامع بدمشق وآتيًا الى قريته. توفى سنة احدى وسبعين ۷۱ هـ. اوعثمان بن حنيف رضي الله عنه يوه حاجت مند سړی ته وويل چی توسل وکه په پيغمبر ﷺ سره، رواه الطبرانى فى الصغير والكبير اوبلال بن حارث مزنى رضي الله عنه توسل بالدعاء وکی چی قبر دپيغمبر ﷺ ته راغی اووی ويل: اِستَسقِ امتك (رواه البيهقى فى دلائل النبوة، والبخارى فى تاريخه وابن ابى شيبة فى مصنفه وذكر الزرقانى ج ۸ ص ۷۷ وابن عبد البر فى الاستيعاب ج ۲ ص ۴۲۴ والحافظ ابن حجر فى الفتح ج ۲ ص ۴۱۲)، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عائشه صدیقه رضي الله عنها اهل مدینه ته دقحط دلیری کیدو دپاره دا تدبیر ور وښووی چی دپیغمبر ﷺ پرقبر سربیره په چت کي مړ وکی. داعمل توسل سوپه متعلقات دپیغمبر ﷺ سره (رواه الدارمي فی مسنده ج ۱ ص ۲۳) اوخالد بن ولید رضي الله عنه به په غزواتوکي توسل عملی کوی په وریښتانو مبارکو دناصیه دپیغمبر ﷺ سره چی په ټوپۍ کی یې اینښی وه. (ذکر فی البدایة والنهایة ج ۷ ص ۱۱۳) اوسعد بن ابی وقاص اوخالدبن ولید رضي الله عنه توسل وکی په پیغمبر ﷺ سره، کمافی ازالة الخفاء (ج ۲ ص ۱۲۸) ان عمر بعث جندا الی مدائن کسرٰی وأمَّر علیهم سعدبن ابی وقاص وجعل قائد الجیش خالد بن الولید، فلما بلغوا شط الدجلة ولم یجدوا سفینة، تقدم سعد وخالد فقالا یابحر انك تجری بامر الله فبحرمة محمد ﷺ وبعدل عمر رضي الله عنه الا خلّیتنا والعبور، فعبر الجیش بخیله وجماله ورجاله الی مدائن ولم تبتل حوافرها.

۷. په **شپږم فصل** کی کلام دائمه اربعه وو ذکر کیږی په حق دتوسل کی:

امام عبد الوهاب شعرانی اونور دامام ابوحنیفه رحمة الله علیه څخه روایت کړی دی چی: اذا صح الحدیث فهو مذهبی. او په جواز دتوسل کی احادیث صحیحه غیر منسوخه ثابت دی لکه چی په فصل څلورم کی ذکر سوه.

او امام مالك رحمة الله علیه وویل منصور باچا ته: لم تَصرفُ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وجهك عن النبي صلى الله عليه وسلم وهو وسيلتك ووسيلة ابيك آدم عليه السلام الى الله تعالى. بل استقبله واستشفع به فيشفع الله فيك (نقله الخفاجي في شرح الشفآء ج ۳ ص ۳۹۸ وهٰكذا في المواهب اللدنية ووفآء الوفآء).

او امام شافعي رحمة الله عليه به توسل کوی په امام ابوحنيفه رحمة الله عليه سره، كما روى الخطيب البغدادى فى تاريخه ج ۱ ص ۱۲۳ بسندٍ صالحٍ ان الامام الشافعي يجيئ الى ضريح الامام ابى حنيفة يزوره فيسلم عليه ثم يتوسل الى الله تعالى فى قضآء حاجاته.

او امام احمد بن حنبل رحمة الله عليه به توسل کوی په پيغمبر صلى الله عليه وسلم سره، قال ابن مفلح في الفروع ج ۱ ص **۵۹۵** : يجوز التوسل بصالح، وقيل يستحب، قال احمد في منسكه الذى كتبه للمروزى انه يتوسل بالنبي صلى الله عليه وسلم في دعآءه وجزم به في المستوعب وغيره، وفي شواهد الحق ص ۱۲۲ : انه توسل الامام احمد بن حنبل بالامام الشافعي رضي الله عنه حتٰى تعجب ابنه عبد الله بن احمد بن حنبل من ذٰلك، فقال الامام احمد له ان الشافعي كالشمس للناس.

۷. په **اووم فصل** کې کلام دمشآئخو ذكر كيږي په حق دتوسل کې: ابن الهمام رحمة الله عليه فرمايي: ويسئل الله حاجته متوسلاً الي الله بحضرة نبيّه ثم قال يسأل النبى

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلى الله عليه وسلم الشفاعة فيقول يارسول الله اسألك الشفاعة، يارسول الله التوسل بك الى الله (فتح القدير ج ۲ ص ۳۳۷). او امام ترمذی په جامع ترمذی کي دتوسل باب عقد کړی دی، حیث قال باب ماجآء في الاستفتاح بصعاليك المسلمين، ثم اخرج حديث فانما ترزقون وتنصرون بضعفآءكم.

او امام غزالی رحمة الله علیه فرمایی: يقول الزآئر، اللهم قصدنا نبيك مستشفعين به اليك ذنوبنا وفى آخره ونسألك بمنزلته عندك وحقه عليك، (احيآء العلوم ج ۱ ص ۲۷۰).

او قاضی شوکانی په تحفة الذاكرين (ص ۱۲۲) کی فرمایی: وفى الحديث حديث عثمان بن حنيف دليل على جواز التوسل. اوپه تحفة الاحوذی شرح دترمذی (ج ۴ ص ۲۸۲) کی مسطور دی: قال الشوكاني في رسالته الدرر النضيد: ان التوسل به صلى الله عليه وسلم يكون في حياته وبعد موته، وفي حضرته وغيبته. اوحافظ ابنِ حجر رحمة الله علیه فرمایی، په حدیث دتوسل دعُمر رضی الله عنه کی په عباس رضی الله عنهما سره: يستفاد من قصة العباس استحباب الاستشفاع باهل الخير والصلاح واهل بيت النبوة (فتح الباری ج ۲ ص ۴۹۷)، اودارنګه فرمایلی دی حافظ بدر الدين عينی رح په عمدة القاری کی په باب داستسقآء کی، او علامة آلوسی رح بغدادی په روح المعانی ج ۲ ص ۱۲۸ کی فرمایی: انا لانرٰى بأسًا في التوسل الى

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله بجاه النبی صلی الله علیه وسلم عند الله حیا میتا، ویراد من الجاه معنی یرجع الی صفة من صفاته تعالی، مثل ان یرادبه المحبة التامة المستدعیة عدم رده وقبول شفاعته، وقال العلامة بعد اسطر، بل لا رأی باسًا ایضًا بالاقسام علی الله تعالی بجاهه صلی الله علیه وسلم بهٰذا المعنی، ثم قال العلامة بعد اسطر: ان التوسل بجاه غیر النبی صلی الله علیه وسلم لا بأس به ایضًا، ان کان المتوسل بجاهه مما علم ان له جاهًا عند الله کالمقطوع بصلاحه وولایته (مثل عمران) وامامن لاقطع فی حقه بذٰلك فلا یتوسل بجاهه (مثل الشیخ عبد القادر الجیلی) لما فیه من الحکم الضمنی علی الله تعالی بما لم یعلم تحققه منه عزّ شانه انتهٰی مافی روح المعانی. خلاصه دکلام دعلامه آلوسي داده چې توسل په پیغمبر اوپه هغه اولیاوو سره چې ولایت دهغوی قطعی وی، په وحي سره ثابت وی جآئز دي اوتوسل په هغه اولیاوو سره چې ولایت دهغوی قطعي نه وی، په وحي سره ثابت نه وی جآئزنه دی لیکن زمونږ داکابرو دعلامه آلوسي رح سره په دې کی اتفاق نسته، ځکه چې یوسړی په ظاهرکی مؤمن او مسلمان وی نودهغه سره نکاح جآئزه ده، په هغه پسی اقتدآء جآئز ده. جنازه وربانْدی جآئزده حالانکه دده ایمان اوولایت جزئی نه دی، په وحی سره ثابت نه دی نوچې یوسړی په ظاهر کی مؤمن وی، صالح وی، نوتوسل به ورسره هم جآئز وی ځکه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له وحی څخه، نه دچاپه ایمان باندی جزم کیدی سی او نه دچا په صلاح اوولایت باندی جزم کیدی سی.
اوپه تالیفات دشاه ولیّ الله اودشاه عبد العزیز رحمة الله علیهما کې په کثرت سره توسل موجود دی، اوشاه محمد اسحٰق په ماة مسآئل کی فرمایی: یجوز دعآء الاستفتاح بحرمة الشهر الحرام والمشعر الحرام وقبر نبیك ﷺ اوشاه اسماعیل رحمه الله په تقویة الایمان کی فرمایی: یجوز ان یقول اللهم انی اسالك بوسیلة فلان من الاولیآء، اوتصریح کړیده قطب الزمان حضرت مولانا رشید احمد گنگوهی او حکیم الامت حضرت مولانا محمّد اشرف علی تهانوی، او شیخ الاسلام حضرت مولانا حسین احمد مدنی، اوشارح دابوداؤد حضرت مولانا خلیل احمد انصاری مهاجر مدنی، اوشیخ الحدیث والتفسیر مولانا حسین علي مجددی، او امین الله فی الارض شیخ الحدیث حضرت مولانا نصیر الدین الغرغشتوی رحمة الله علیهم په خپلو مکتوباتو او ملفوظاتو اوتصنیفاتوکی په جواز دتوسل باندی، اوزما والد صاحب جامع المعقول والمنقول حضرت مولانا حبیب الله زروبوی به فرمایل چې دا طآئفه نجدیه په خپله دبرکت اودجاه څخه خالي ده نودبل چا دپاره به یې هم نه مني، اومرشدنا امام العلمآء والصلحآء حضرت مولانا محمد عبد المالك صدیقی رحمه الله تعالی به سلسله مبارکه لوستله اوپه هغه کي توسل موجود دی اوحضرت العلامه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ الحدیث مولانا عبد الحق رحمه الله تعالی به ډیر وخت په دعا کی توسل کوی.

۸. په **اتم فصل** کي دتوسل څخه دانکار کوونکو دلآئل ذکر کیږی:

منکرین دتوسل کله تمسك کوی په قول دالله تعالی سره: مانعبدهم الاّ لیقربونا الی الله زلفٰی (سورة الزمر) اوکله تمسك کوی په قول دپیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره: انه لا یستغاث بی انما یستغاث بالله تعالی (طبرانی فی المعجم الکبیر) اوکله تمسك کوی په اثر دحضرت عُمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره چی توسل یې ونه کی په پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره (بخاری شریف) اوکله تمسك کوی په قول دفقهاوو سره: کُرِهَ قوله بحق رسلك وانبیآءك اوبحق البیت لانه لاحق للخلق علی الخالق (الدر المختار، کتاب الخطر والاباحة ، فصل البیع) اوکله اعتضاد حاصلوی په قول دعلامه آلوسی رح سره: واما اذا کان المطلوب منه میتًا اوغآئبًا فلا یستریب عالم انه غیر جآئز. وقال الآلوسی ایضًا: واما القسم علی الله باحد من خلقه مثل ان یقال اللهم انی اقسم علیك او اسالك بفلان الاّ ما قضیتُ حاجتی فعن ابن السلام جواز ذٰلك فی النبی صلی الله علیه وسلم لانه سید ولد آدم ولا یجوز ان یقسم علی الله بغیره من الانبیآء والملآئکة والاولیآء، لانهم لیسوا فی درجته، ویرشح کلام المجد ابن تیمیة بمنع التوسل بالذات، والقسم علی الله باحد من

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلقه مطلقًا، وقال التاج السبکی: ویحسن التوسل والاستغاثة بالنبی صلی الله علیه وسلم الی ربه ولم ینکر ذٰلك احد من السلف والخلف حتٰی جآء ابن تیمیة فانکر ذٰلك، وقال العلامة الآلوسی ایضًا ردًا علی السبکی: وانت تعلم ان الادعیة الماثورة عن اهل البیت الطاهرین وغیرهم من الائمّة لیس فیها التوسل بالذات المکرمة، صلی الله علیه وسلم (روح المعانی ج ۲ ص ۱۲۵، ۱۲۲).

فآئدة: مسمٰی په ابن تیمیة سره دري اشخاص دی، اول ابو البرکات احمد تقی الدین دی، دی مشهوردی په ابنِ تیمة سره،نسب یې دادی احمدبن عبد الحلیم بن عبد السلام مجد الدین بن عبد الله بن ابی القاسم بن محمد بن خضر بن علی بن عبد الله بن تیمیة. دا ابنِ تیمة وفات سوی دی په سنه اوه سوه اته ویشت (۷۲۸) هجری کی. دوهم عبد السلام مجد الدین دی چی مؤلف دمنتقٰی دی، دا جد (نیکه) دی دمشهور ابنِ تیمیة وفات سوی دی په سنه شپږ سوه دوه پنځوس (۲۵۲) هجری کی، اودریم محمد فخر الدین دی چی ورور دی دعبد الله بن ابی قاسم، اواکا دی دعبد السلام مجد الدین، اووفات سوی دی په سنه شپږ سوه دوه ویشت (۲۲۲) هجری کی. (البدایة والنهایة ج ۱۴ ص ۱۳۵، و ج ۱۳ ص ۱۸۵، و ص ۱۰۹).

۹. په **نهم فصل** کی دمنکرینو ددلآئلو جوابونه ذکر کیږی:

جواب دآیت دسورةِ زمر څخه دادی چی په دې آیت کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

توسل شرکی ذکر سوی دی، عبادت دغیر الله شرك جلی دی. اوجواب دحدیث دطبرانی څخه دادی چی په سند دده کي ابن لهیعه راغلي دی اوپه تقریب التهذیب کي لیکل سوی دی چی کله چی دوه کتابونه وسوځیدل نوپرده باندی خلط راغي، بل جواب ورڅخه دادي چی داحدیث معارض دی داقوی سره، ددې حدیث دبخاری شریف سره: فبینماهم کذٰلك استغاثوا بآدم ثم بموسٰی ثم بمحمّد صلی الله علیه وسلم (ج ۱ ص ۱۹۹) باب من سال الناس تکثراً نوحمل کیږی به حدیث دطبرانی پرباب دادب باندی لکه چی حدیث دبخاری: ما انا حملتکم ولکن الله حملکم محمول دی پرباب دادب مع الله باندی، اویابه حدیث دطبرانی حمل کیږی پرعزیمت باندی چی عزیمت دادی چی استغاثه وکړل سي په مسبب الاسباب سره. اوجواب داثر دحضرت عُمر رضي الله عنه په څلورم فصل کي تیرسو. اوجواب دعبارت ددر مختار دادی چی داقول چی: لاحقّ للخلق علی الخالق، معارض دی ددې حدیث دشیخینوسره: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یامعاذ هل تدری ماحق الله علی عباده، وماحق العباد علی الله، په دې حدیث کی تصریح ده چی دمخلوق حق پرخالق باندی سته اودارنګه معارض دی دحدیث دطبرانی صغیر سره، رواه عن عمربن الخطاب رضي الله عنه مرفوعًا، وفیه فقال آدم علیه السلام اسالك بحق محمّد اِلاَّ غفرتَ لی، اومعارض دی دحدیث دابنِ ماجه سره، وفیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وبحق السآئلين عليك. نولابدي سوه دجمع اود تطبيق ځخه، هغه داده چي دحق دوې معناوي دي، يوه هغه واجب دي چي دفاعل ځخه صادريږي اضطراراً، بې له ارادې ځخه اوداسي واجب اوحق پرالله ﷻ باندي ممتنع دي په نزد داهلِ السنت والجماعت باندي خلافًا للمعتزلة اودوهم هغه واجب دي چي الله تعالی يې پرخپل ذات التزام کړي وي تفضّلاً، اوداحق پرالله ﷻ باندي ثابت دي په نصوصوکي، اويا ددرِ مختار عبارت محمول دي پرسد دباب دتوهم يعني توسل په لفظ دحق سره که ځه هم چي جآئزدي ليکن په کم مقام کي چي موهم داعتزال وي نو مکروه دي، لقوله عليه الصلاة والسلام اتقوا مواضع التهم، اخرجه البخاري في تاريخه. اوجواب دعبارت دروح المعاني ځخه دادي چي دعلامه آلوسي صاحب دروح المعاني په نزد باندي توسل په انبيآء عليهم السلام سره اوپه هغه اولياوو سره چي ولايت دهغوی منصوصي وي جآئز دي اوتاسي ناجآئز اوشرك ورته واياست (فليراجع الی ج ۲ ص ۱۲۸) البته دصاحب دروح المعاني سره زموږ مشآئخ په دوو مسآئلوکي موافقت نه کوي، يوداچي دصاحب دروح المعاني په نزد باندي توسل په هغه اولياوو سره چي ولايت دهغوی منصوصي نه وي ناجآئز دي اوجواب ددې په اووم فصل کي ذکر سو، دوهم داچي دده په نزد طلب ددعا دغآئب ځخه اودمړي ځخه ناجآئزدي اوزموږ مشآئخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمایي چې طلب ددعا دغآئب څخه ناجآئز دی او طلب ددعا دمړی څخه دفنا دقبر څخه جآئزدی په نزد دهغه چا چې په سماع الموتی باندی قآئل وی اوعبث دی په نزد دهغه چاچې دسماع الموتی څخه منکر وی. اوتوسل په غآئب اوپه میت دواړو سره جآئزدی چې توسل په جاه اوپه عمل ددوی سره وی، ځکه چې دار اومدار ددې توسل پر استحضار اوپر تصور ددوی باندی دی اوپه دې کې څه بدی نسته، البته چې توسل په شرکت سره وی نو داپه حاضر اوژوندی سره کیږی نه په غآئب اومیت سره.

۱۰. په **لسم فصل** کې مسئله داقسام ذکر کول کیږی:

پوه سه چې اقسام په الله ﷻ دې ته ویل کیږی چې لکه یوسړی ووایي چې زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چې نن به باران اوروی اودې ته همت اوعزیمت هم ویل کیږی اودا جآئز دی، کماروی احمد عن ابي هریرة رضي الله عنه مرفوعًا: رُبَّ اشعثَ اغبر مدفوع بالابواب لو اقسم علی الله لاَ بَرَّه ای اقسم بالله علی الله،وروی البخاری والبزار معناه. او اقسام په غیر الله باندی ناجآئز دی، کما روی الترمذی عن ابن عُمر مرفوعًا من حلف بغیر الله فقد کفر او اشرك، قلت: هو محمول علی التغلیظ، اواقسام په جاه دپیغمبر ﷺ سره لکه چې وارد دی په دلآئل الخیرات کې، ونقسم به علیك اذ هو اعظم من أقسمَ بحقه علیك، دسلفِ صالحینو څخه ماثور نه دی لیکن جآئزدی ځکه چې داپه حقَیقت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

توسل دی په یوه صفت دصفاتو دالله تعالی سره لکه دالله تعالی محبت کامله کول سوه دپیغمبر ﷺ ، اودا رایه دعلامه آلوسیؒ ده (کما فی روح المعانی ج ۶ ص ۱۲۸).

پوه سه چی توسل په ذوات فاضله سره جائزدی، البته داپه حقیقت اومآل کي توسل دي په یوه صفت دصفاتو دالله تعالی سره.

❼ اوومه مقاله :

په دې مقاله کی مسئله دسماع الموتی ذکر کیږی.

دسماع الموتی په اړوند په اهلِ علموکی اختلاف دی سلفًا خلفًا. حضرت ابوطلحه اوحضرت عمر اوحضرتِ ابنِ عُمر رضي الله عنهم روایت دسماع الموتی کړی دی دپیغمبر ﷺ څخه، کمافي مغازی صحیح البخاری او دارنګه عبدالله بن مسعود او عبدالله بن سیدان رضي الله عنهما روایت دسماع الموتی کړی دی دپیغمبر ﷺ څخه (کمافي فتح الباری ج ۷ ص ۳۰۳ عن الطبرانی) او حضرت عآئشه رضي الله عنها انکار کړیدی دسماع الموتی څخه او اثبات دعلم او ادراك یې کړیدی دموتی دپاره، کمافي مغازی صحیح البخاری او بعضی علمآء فرمایی چی عآئشه صدیقه رضي الله عنها رجوع کړیده دخپل قول څخه په دلیل دحدیث دامام احمد او دمحمد بن اسحاق سره دعآئشه صدیقه رضي الله عنها څخه چی په دې حدیث کی اثبات دسماع موجود دی په شان دحدیث

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابو طلحه رضي الله عنهما (کمافی الفتح ج ۷ ص ۳۰۴) اوپه دلیل دحدیث دمسند دامام احمد سره دعآئشه صدیقه رضي الله عنها څخه. قالت: لما دفن عُمر معهم فوالله مادخلته الا وانا مشدودةٌ عليّ ثيابي حيآءً من عمر. په دې حديث کې اثبات درؤيت دي دميت دپاره ، اوسماع مثل درؤيت ده اوپه دليل دحديث دترمذی سره چې عآئشه صديقه رضي الله عنها مخاطبه وکړه دخپل ورور عبد الرحمٰن متوفّٰی سره (باب زيارة القبور للنسآء) نوکه مړی نه اوريدی نو مخاطبه به دده سره داسې وای لکه مخاطبه دمعدوم اودجماد سره.

اودارنګه ظاهر دکلام دقتادة څخه (احياهم الله حتّٰی اسمعهم قوله) کمافی مغازی صحيح البخاری دادی چې مړی نه اوری، ليکن دتابعي رايه داصحابو رضي الله عنهم رايې ته نه رسيږي. اودامام ابوحنيفه رحمة الله عليه څخه دسماع الموتٰی په باره کي روايت ثابت نه دي نه نفيًا اونه اثباتًا او چاچې ويلی دی چې امام ابوحنيفهؒ سماع الموتٰی نه منی نودا تخريج دی دمسئلې دکتاب الايمان څخه، ان من حلف لا يکلمه اقتصر علی الحياة فلو کلمه بعد موته لايحنث لان المقصود منه الافهام والموت ينافيه لانه لايسمع فلايفهم. اوچاچې ويلی دي چې امامِ ابوحنيفهؒ سماع الموتٰی نه منی نودا تخريج دی دکلام دامام ابوحنيفهؒ څخه چې: اذا صح الحديث فهو مذهبی. او مشآئخ دمذهبِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حنفي په دې مسئله کې مختلف دي، بعضې سماع الموتٰی مني اوبعضې يې نه مني، لکه ابن الهمام په شرح دهدايه کې په ابتدآء دکتاب الجنآئز کې دې ته اشاره کړيده. نوکه څوك سماع الموتٰی نه مني نودحنفيت څخه نه خارجيږي او ابو يعلی حنبلي عدمِ سماع ته ترجيح ورکړيده (روح المعاني ج ۲۱ ص ۵۵) اوفرقه سلفيه په سماع الموتٰی باندي قآئله ده. ابو البرکات ابن تيميه اوشمس ابن القيم په خپلو تصنيفاتو کې په دې تصريح کړيده (فليراجع الی اقتضآء الصراط المستقيم ص ۳۲۲ وکتاب الروح ص ۴ والنونية ص ۱۴۵ وغيرها) اودامام بخاریؒ اوابنِ جريرؒ او ابنِ کثيرؒ اواماِم سيوطیؒ په نزد سماع الموتٰی ثابته ده.

او علامه آلوسی بغدادیؒ هم په سماع الموتٰی باندی قآئل دی، فرمايي: والحق ان الموتٰی يسمعون فی الجملة،اما بان يخلق الله تعالی فی بعض اجزآء الميت قوةً يسمع بها متٰی ماشآء الله تعالی، واما بان يکون ذٰلك السماع للروح بلا وساطة قوة فی البدن انتهٰی (روح المعانی ج ۲۱ ص ۵۷) قلت: وفی الشق الثانی نظر وهو ان الروح بعد الموت فی عليين اوفی سجين مثلاً وبُعدهما من فنآء القبر ومن سآئر المواضع سوآءٌ فيلزم جواز المخاطبة بالاموات من کل موضع. اللهم الا ان يقال ان التکلم من قرب البدن شرط لسماع الروح، کما ان التکلم والسماع عند الهاتف شرطٌ للسماع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثوك چې سماع الموتی نه مني نوددوی سره صریح حدیث نسته، نه قوي اونه ضعیف. دوی تمسك کوي په دې قول دالله ﷻ سره : فانك لاتسمع الموتی (سورة النمل) اوپه دې قول دالله ﷻ سره : وما انت بمسمع من في القبور (سورة الفاطر) چې په دوي کې نفي داسماع ده اونفي داسماع مستلزم ده دنفي دسماع دپاره. اوبعضي منکرین تمسك کوي په قول دالله ﷻ سره په حق دحضرتِ عُزیر عليه السلام کې: قال کم لبثتَ قال لبثتُ یومًا او بعض یومٍ (سورة البقرة) چې حضرت عُزیر عليه السلام نه اوازونه اوریدل اونه یې رڼاګاني لیدی کنې نو ویلی به یې وای چې ډیره موده مو تیره کړه او ممکنه ده چې دا منکرین قیاس وکی پربیده باندي چې بیده نه اوری لکه الله ﷻ فرمایي: فضربنا علی اٰذانهم في الکهف سنین عدداً (سورة الکهف) نومړبه په طریقِ اولی سره نه اوری.
اودا منکرین وایي چې په کمو احادیثوکي سماع الموتی ثابته ده نوهغه ظني دي اومعارض دي دقرآن سره، نوپه دوی کې به مناسب تاویل کول کیږي مثلاً چې دوی محمول دي پراول وخت داپښوولوپه قبر کي پر خصوصیت دپیغمبر ﷺ باندي.
اومثبتین دسماع الموتی استدلال کوي په ۱. حدیث دبخاري شریف سره: انه یَسمع خفق نعالهم. داحدیث واضح دلیل دی پرسماع دمُرده ګانو ددنیا څخه. اوپه دې حدیث

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی نه احتمال دمعجزې سته اونه دکنایي سته. ۲. اودا رنګه مثبتین استدلال کوي په حدیث دبخاري شریف سره چې پیغمبر ﷺ په دریمه ورځ پر کناره دقلیب بدر ودریدی اودحضرت عمر رضی الله عنه په جواب کې یې وفرمایل: والذی نفس محمّد بیده ما انتم باسمع لما اقول منهم. داحدیث واضح دلیل دی پرسماع دمردګانو ددنیا څخه اوپه دې حدیث کې دا تاویل چې سماع خاص ده په اول وقت دوضع پورې نه جاري کیږي.

او جواب دآیتونو څخه دادی چې قرآن ساکت دی دسماع اوعدمِ سماع دموتٰی څخه اوصریح دی په نفي داسماع کې، لیکن دنفي داسماع څخه نفي دسماع نه لازمیږي، نه دملزوم څخه نفي نه نفي دلازم لازمیږي، اونه دنفي دمطاوع څخه نفي دمطاوع لازمیږي، اوکله چې دا آیتونه نازل سوي دي دپاره دتسلّیِ دپیغمبر ﷺ چې ستاپه تذکیر سره که کفار راهیابي نه حاصلوي نو غمجن کیږه مه ، نوبنا پردې باندې مراد دموتٰی اودمن في القبور څخه ژوندي کافردي چې مشابه دي دمردګانو سره ، اوپه تشبیه کې لابدي وي دامرِ جامع څخه چې موجودبه وي په مشبه اومشبه به دواړو کې، لیکن په مشبه به کې به اوضح یا اقوٰی وي، او په دې آیتونو کې امرِ جامع عدمِ سماع نسي کیدی داپه طرفینو کې موجود نه دی، نو امرِ جامع به عدمِ سماع نافعه اوعدم دانتفاع پر مسموع وي په دلیل دآخر طرف دآیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره، ان تسمع الا من يؤمن بآيتنا وهم مسلمون. اوپه دې امرِ جامع کې نفي دمقيد راغلې ده اونفي دمقيد په عُرف کې راځي په نفي دقيد سره، اوپه لغت کې راځي په درو طريقو سره: په نفي دقيد سره، په نفي داصل اودمطلق سره، په نفي ددواړو سره، لکه نفي دغلام زيدٍ راځي په دې سره چې غلام دی ليکن دزيد نه دی بلکه دعمرو غلام دی، يادزيد مملوك دی ليکن غلام نه دی بلکه آس دی، يانه غلام دی اونه دزيد دی بلکه دعَمرو آس دی.

نو بنآء پردې قاعده باندی قرآن محتمل دسماع اوعدمِ سماع دواړو سو، مثبّتين دسماع به وايي چې نفي دمقيد راغلې ده په نفي دقيد سره چې په طرفينو کې سماع ستة ليکن انتفاع منتفی ده اومنکرين به وايي چې نفي دمقيد چې سماع نافعه ده راغلې ده په طرفينوکې، ليکن په طرف دمشبه کې نفي دمقيد راغلې ده په نفي دقيد سره اوپه طرف دمشبه به کې نفي دمقيد راغلې ده په نفي داصل اود مطلق سره ، اوپه دې قاعدې سره دا اعتراض ساقط سو چې عآئشه صديقه اوعُمر اوابنِ مسعود اوابو طلحه رضي الله عنهم ټول عرب دی نو اختلاف يې په فهم دقرآن کې څرنګه پيدا سو، پرهر حال چې قرآن محتمل سو نواحاديث معارض دقرآن سره نسول او تاويل ته حاجت پاته نسو.

اوجواب دقصې دحضرت عُزير عليه السلام څخه دادی چې دحضرتِ عُزير عليه السلام په لاعلمي ښکاره کولو کې دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

احتماله دی، یوداچی نه ده څه اوریدل اونه یې څه لیدل، اودا بعید دی انبیآء عَلَیهِمُ السَّلَام په برزخ کی اوپه قبوروکی ژوندي دی. بل احتمال دادی چی دا لاعلمي ښکاره کول دوجي دنسیان څخه وه چی طاري سوی وو په انتقال سره دحالت موت څخه حالت دحیات ته، لکه ددې نظیر موجود دی په سورة المؤمنین کی، قال کم لبثتم فی الارض عدد سنین ⓘ قالوا لبثنا یومًا اوبعض یومٍ. اوحمل پر نسیان باندی قریب دی. پرانبیآء عَلَیهِمُ السَّلَام باندی خطآء اونسیان طاري کیږي.

(**لطیفه**) په قرآنِ مجید کی دحضرتِ عُزیر عَلَیهِ السَّلَام تر خارق العادة واقعې وروسته دحضرتِ ابراهیم خارق العادة واقعه ذکرده اوپه هغه کی ندآء راغلی ده هغو څلورو مارغانوته چی ټوټي ټوټي سوی دی. قال الله تعالی: ثم ادعهنّ یاتینك سعیًا. نوتعجب دی چی مړه مارغان اوری اومړ پیغمبر ﷺ نه اوری.

اویو جواب دقیاس کولو څخه دمیت پر نآئم باندی دادی چی نآئم اوری ځکه چی آواز ورته وسی چی پورته سه نو پورته سی. بل جواب یې دادی چی کله سماع الموتی په حدیث سره ثابته سوه نو جواز دقیاس پاته نسو.

اوهغه احناف چی استخراج یې کړی دی دجزءیه دکتاب الاَیمان څخه، نو جواب یې دادی چی په دغه جزءیه پسی بله جزءیه ذکرده چی یوسړی قسم وکی: ان ضربتك فعبدی

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرّ اوبیا وروسته ترمرګ یې ووهی نوداسړی نه حانث کیږی، اوفقهاوو ورته دلیل داویلی دی: لان الضرب اسم لفعل مولمٍ یتصل بالبدن، وایلام لایتحقق فی المیت. کمافي الهدایة نولکه څنګه چې ددې جزءیې څخه دا استخراج غلط دی چې امام ابوحنیفه رحمة الله علیه عذاب دقبر نه منی، نودارنګه داولی جزءیې څخه دا استخراج غلط دی چې مړی نه اوری، بلکه ویل کیږی به چې دار او مدار دآیمانو پر عُرف باندی دی، اوپه عُرف کی مړی قابل دایلام نه دی نودا سړی به نه حانث کیږی. اوپه شرع کی قابل دایلام دی، الله جل جلاله په ده کی یوه نوعه دحیات ایږدی چې په هغې سره ادراك دعذاب کوی اودارنګه په عُرف کی مړی قابل دفهم اواجابت نه دی، نودا سړی به نه حانث کیږی اوپه شرع کی قابل دفهم اواجابت دی، الله جل جلاله په ده کی یوه نوعه دحیات ایږدی چې په هغې سره فهم دکلام دملائکو اودزآئرینو اونورو کوی اواجابت کوی جواب ورکوی.

فآئده: سماع الموتی په اول وقت دوضع پوری خاص نه ده په دلیل دحدیث مرفوع دابن عباس رضی الله عنهما سره : مامن احدٍ یمر بقبر اخیه لمسلمٍ کان یعرفه فی الدنیا فیسلم علیه الاّ ردّ الله علیه روحه حتی یردّ علیه السلام. ذکر ابن عبد البر وصححه کمافی اقتضآء الصراط المستقیم لابن تیمیة. وما قال الحافظ ابن رجب الحنبلی انه ضعیف بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

منکر، فلا یقاوم قول الاکثرین. اوپه دلیل دحدیث مرفوع دابن عَمرو رضی الله عنهما سره، اخرجه الطبرانی فی الاوسط وفیه لایسلّم علیه احدٌ الاّ ردوا علیه الی یوم القیامة. اوپه دلیل دحدیث مرفوع دابی هریرة رضی الله عنه سره، اخرجه الحاکم وصححه البیهقي، وفیه لا یسلم احد الاّ ردّوا علیه الی یوم القیامة، کمافی شرح الصدور للسیوطی فی باب زیارة القبور ص ۸۴ او ۸۵. اوپه دلیل ددې سره چې که څه هم روح بدن ته په اول وقت دوضع کی اعاده کولی سی لیکن په احادیثو سره دوضع څخه قبل هم دامواتو کلام وغیره ثابت دی، کما اخرج الشیخان عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذاوضعت الجنازة واحتملها الرجال علی اعناقهم فانکانت صالحةً قالت قدّموني، وان کانت غیر صالحةً قالت یاویلها این تذهبون بهاَ یسمع صوتها کل شيءٍ الا الانسان، فلو سمعه الانسان لصعق، نوددې څخه معلومه سوه چې په امواتو کی یوه نوعه دحیات ابتدآءً موجوده ده، داعادې دروح په وقت پوری خاص نه دی.

❽ اتمه مقاله :

په دې مقاله کې مسئله داجرت پرختم دقرآن باندی ذکر کیږی.

یوه سه چې پر دَم (رقیه) باندی اخرت اخیستل جآئز دی. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلیل دحدیث دابوسعید خدری رضی الله عنه سره، چی یوحربی کافر چی لړم چیچلی وو، په سورهٔ فاتحه سره یې دم کی اوکم اجرت چی یې ورسره مخکې مقرر کړی وو هغه یې ورځخه واخیستې، اوپیغمبرعلیه السلام چی خبرسو نودده تحسین یې وکې، اووې فرمایل: قد اصبتم. اودا اجرت یې حلا ل طیب وګرزوی اووې فرمایل: اقسموا لی واضربوا لی معکم سهمًا، رواه البخاری ج ۱ ص ۳۰۴. اوپه بل روایت دبخاری شریف (ج ۲ ص ۸۵۴) کی دا الفاظ وارد دی: انّ احقّ ما اخذتم علیه اجرًا کتاب الله. اوددې روایت ځخه داهم معلومه سوه چی حلالوالی ددې مال ددې وجی راغلی دی چی دا اجرت دی، نه ددې وجی چی دامال دحربی دی، اوامامِ طحاوی ؒ په کتاب الاجارات کی فرمایي: وکذٰلك نقول نحن ایضًا لاباس بالاستیجار علی الرقٰی والعلاجات کلها وان کنا نعلم ان المستاجر علی ذٰلك قد یدخل فی ما یرقٰی به بعضَ القرآن (شرح معانی الآثار ج ۲ ص ۲۲۳). اوعلامه بدر الدین عینی ؒ په عمدة القاری کی په شرح دحدیث دابوسعید خدری رضی الله عنه کی په حواله دقرطبی سره فرمایي: چی داجواز مذهب دامامِ ابوحنیفه رحمة الله علیه هم دی (عینی ج ۱۲ ص ۹۵).

پوه سه چی لکه ځنګه چی قرآن ددَم اورقیه په اراده باندی ویل او اجرت وربانُدی اخیستل جآئزدی، ځکه چی په دې کې ثواب مقصودنه وی بلکه یو دنیوی مقصد حاصلیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصود وی نودغه ډول په دعوه کی دکامیابی دپاره او دکور دمبارك کیدو دپاره اودنورو جآئزو مقاصدو دپاره ختم کول اوپه هغه باندی اجرت اخیستل به هم جآئز وی، په دې کی ثواب مقصودنه وی بلکه یودنیوی مقصد حاصلیدل مقصود وی.

پوه سه چی دایصالِ ثواب دپاره ختم کول جآئز دی اودې ختم کوونکې ته په طور داکرام اوپه طور دتصدق مال ورکول هم جآئز دی. لیکن پردې ختم باندی اجرت اخیستل مختلف فیه دی، بعضی فقهآء فرمایی: چی جواب اصح دی کمافی الهدایة ج ۴ ص ۴۲۱، واختلفوافی الاستیجار علی القبر مدة معلومة قال بعضهم لایجوز وقال بعضهم یجوز وهو المختار کذا فی السراج الوهاج، وکمافی وقف البحر ج ۵ ص ۲۲۸: فان المفتٰی به جواز الاخذ علی القرآءة، وکما فی رد المحتار في الاجارة الفاسدة عن الجوهرة واختلفوا في الاستیجار علی قرآءة القرآن مدة معلومة قال بعضهم لایجوز، وقال بعضهم یجوز وهو المختار انتهٰی. اوبعضی فقهآء په عدم دجواز قآئله دی کمافی حاشیة البحر ج ۵ ص ۲۲۸: عن الرملی، اقول المفتٰی به جواز الاخذ استحسانًا علی تعلیم القرآن لا علی القرآءة المجردة کما صرح به فی التتارخانیة وفی رد المحتار ج ۲ ص ۵۲، قال العینی فی شرح الهدایة، ویمنع

(c) ketabton.com: The Digital Library

القاری للدنیا والأخذ والمعطی آثمان. اوکله چی دقاری دپاره ثواب نسته نوچاته به څه ایصالِ ثواب وکی.

نوکله چی ددې اجرت په اړوند په حِل اوپه حرمت کی اختلاف دی نوحرمت ته به ترجیح ورکول کیږی، که څه هم چی تطبیق بې هم کیدی سی چی ددې اجارې تقیید راسی په یوه مکان پوری نواجرت اخیستل جآئز دی، اوکه تقییدیې نه وی راغلی نو ناجآئز دی.

پوه سه چی په رمضان کی حافظ په تراویحو کی ختم دقرآن وکی اوده ته څه مال ورکول کیږی نوددې ورکول اواخیستل جآئزدی، ځکه چی دا مال حافظ ته په طور داکرام ورکول کیږی، دا اکرامِ معروفه دی نه اجرتِ معروفه، لکه په حدیث دانس رضی الله عنه کی: ان رجلاً من کلاب سال النبی صلی الله علیه وسلم عن عسب الفحل، فنهاه فقال یا رسول الله انا نُطرق الفحل فنکرَم، فرخّص له فی الکرامة (رواه الترمذی) دې تفرقې ته اشاره سوېده.

اوکه دامال اجرت سی نواکثره اکابر فرمایی: چی دا اجرت دی پر تلاوت باندی اونا جآئزدی اوبعضی اکابر فرمایی: چی اجرت هم جآئزدی، دا اجرت دی پر امامتِ مسنونه باندی، نه پرمجرد امامت باندی اونه پر مجردِ تلاوت او ختم باندی، که داحافظ په رمضان کی په مسجد ددې محله کی خارج دلمانځه څخه ختم وکی نومستحق ددې اجرت نسی شمېرل کیدی. داحافظ هلته مستحق داجرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرل کيدی سی چی دامسنون لمونځ پـه مـسنونی طريقې سـره ادا کـړی لکـه چـی دجُمعـې دورځـی پـر امـام داقيـد اېښوول کيږی چی دسهار په لمانځه کي به سورة آلـم تنزيـل او سورةِ دهر وايي اودجمعې په لمانځه کي بـه سـورةِ اعلـي او سورةِ غاشيه وايي.

❾ نهمه مقاله :

پـه دې مقالـه کـی داهـلِ ميت دطـرف داطعـام مـسئله ذکـر کيږی.

۱. داهلِ ميت دطرفه تصدق علی المساکين هروخت جـآئز دی چی په وارثانو کی نابالغ اوغـآئب نه وی کمافی الهندية ج **۵** ص **۳۴۴**: وان اتخـذ طعامـًـا للفقـرآء کـان حـسنًا اذا کانت الورثة بالغين. فان کان فی الورثـة صـغير لم يتخـذوا ذٰلـك مـن الترکـة، کـذافي التتارخانيـة. ۲. اوداهـلِ ميـت دطرفـه پابنـدی درسـم او رواج هروخـت ناجـآئز ده کمـا فـی البزازيـة علـی هـامش الهنديـة ج **۴** ص **۸۱**، ويکـره اتخـاذ الطعـام فـی اليـوم الاول والثـالـث وبعـد الاسبوع والاعيـاد، وفی جنآئز رد المحتار عن المعـراج قال هٰذه الافعـال کلهـا للسمعة والريآء فيتحرز عنهما لانهم لايريـدون بهـا وجـه الله تعـالی. ۳. اوداهـلِ ميـت دطرفـه ضـيافت اودعـوت تـردرو ورځو پـوری منع دي يعنـي دا کـار منع دي. خوړل يې منع دی، کمـا فـی الهنديـة ج **۵** ص **۳۴۴**: ولا يبـاح اتخـاذ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الضيافة ثلاثة ايام المصيبة، واذا اتخذ لاباس بالاكل منه كذافي خزانة المفتيين. البته خواص به دخوړلو څخه ځان ساتي، كه خواص دخوړلو څخه منع نسي نو عوام به دېخولو څخه منع نسي. ۴. اوداهلِ ميت دطرفه طعام دحاجت اودضرورت جآئزدی مثلاً چی داهلِ ميت تعلق دارنه وی، يابې مروّته وی، اودطعام دخريد اوفروخت څه انتظام نه وی اودغه محمل دی داثر دابوذر رضي الله عنه چی ده وصيت وكی چی زما ميلمنوته به پسه ذبح كوی (كما فی البداية والنهاية ج ۷ ص ۱۲۵).

بعضی فقهآء فرمايی چی داهلِ ميت دطرفه دعوت او ضيافت جآئزدی په دليل دحديث دابوداؤد شريف سره: فلما رجع صلی الله عليه وسلم استقبله داعی امرءته فجاء فجيئ بالطعام فوضع يده الی آخر الحديث چی پيغمبر ﷺ داهلِ ميت دطرفه دعوت قبول كی، او اراده دخوړلو يې وكړه. ليكن چی معلومه سوه چی داشاة بې له اجازې دمالكه ذبح سوی دی نو خوراك يې ورڅخه ونه كی (رواه ابوداؤد فی باب الشبهات من كتاب البيوع) ليكن نورو فقهاوو رحمهم الله ددې سره موافقت نه دی كړی ځكه چی په حديث كی دوې نسخې دی يوه نسخه (داعی امرءة) ده بې له اضافته، اودانسخه صحيح ده اوپه دې نسخه باندی استدلال ددې بعضی فقهاوو نه صحيح كيږی، اوبله نسخه (داعي امرءته) ده، په اضافت سره (داعي دښځې دمړی) نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا استدلال دده صحیح سو، لیکن داحدیث معارض دی دحدیث دابن ماجه اودمسند دامام احمد سره چی روایت یې کړی دی دجریر رضی الله عنه څخه، کنا نعد الاجتماع الی اهل المیت وضعهم الطعام من النیاحة. اودا حدیث قول دی اومحرّم دی، اوتشریع عام ده، نوراجح به ګرځی پر حدیث دابوداؤد باندی چی فعل دی اومبیح دی اوجزئی واقعه ده، اویا حدیث دابوداؤد په حمل کیږی پرطعام دحاجت باندی، اودارنګه حدیث دعآئشه صدیقه رضی الله عنها : انها کانت اذا مات المیت من اهلها فاجتمع لذٰلك النسآء ثم تفرقن الاّ اهلها وخاصّتها ، امرت ببرمة من تلبینة فطبخت ثم صنع ثرید فصبت التلبینة علیها قالت کلن منها فانی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول: التلبینة مجمّة لفواد المریض تذهب ببعض الحزن (رواه البخاری ج ۲ ص ۸۱۵) محمول دی پرطعام دحاجت باندی چی دکور خلک یې وخوری، اودطبیعت څخه یې دروندوالی کم سی.

⓾ لسمه مقاله :

په دې مقاله دبخاری شریف دآخری باب تشریح کول کیږی:

بسم الله الرحمٰن الرحیم

اَلْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ. والصلاة والسلام علی سیدنا خیر خلقه محمد وعلی آله واصحابه واتباعه اجمعین.

امابعد: فان اصدق الحدیث کتاب الله واحسن الهَدیِ هدی محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلی الله علیه وسلم وشرَّ الامور محدَثاتها وکلّ محدثةٍ بدعة ، وکل بدعةٍ ضلالة، وکل ضلالةٍ فی النار، وبالسند المتصل منا الی شیخ الاسلام والمسلمین امیر المؤمنین فی الحدیث ابی عبد الله محمَّد بن اسماعیل بن ابراهیم بن المغیرة بن بَرْدِزْبة البخاری الجعفی الیمانی رضی الله تعالی عنه ونفعنا الله بعلومه آمین. قال:

باب قول الله تعالی ونضع الموازین القسط لیوم القیامة وأن أعمال بني أدم وقولَهم یوزن. وقال مجاهد: القسطاس العدل بالرومیَّة، ویقال: القسط مصدر المقسط وهو العادل، وأما القاسط فهو الجائر. حدثنا أحمد بن إشكاب حدثنا محمد بن فضیل، عن عمارة بن القعقاع، عن أبي زرعة، عن أبي هریرة رضي الله تعالی عنه وعنهم قال قال النبي صلی الله علیه وسلم كلمتان حبیبتان إلی الرحمن، خفیفتان علی اللسان، ثقیلتان في المیزان سبحان الله وبحمده، سبحان الله العظیم.

امام بخاری رحمة الله علیه په صحیح بخاری کی درې اتیا ۸۳ کتابونه راوړی دي اوکتاب الرد علی الجهمیة وغیرهم التوحید، آخری کتاب دی، اودرې زره اته سوه شپږ شپیته ۳۸۶۶ بابونه یې راوړی دي اودا باب آخری باب دی. اونهه زره یوکم اتیا ۹۰۷۹ احادیث یې راوړی دی، اودا حدیث آخری حدیث دی، په دې آخری باب اوآخری حدیث کې ډیر مباحث دی، زه به ورځخه لس ۱۰ مباحث ذکر کوم په طریقې دانتخاب سره، هغه لس مباحث دادی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. غرض او مقصد دامام بخاري رحمة الله عليه دعقد کولو څخه ددې باب. **۲**. مناسبت ددې باب دسابق باب سره وهو باب قرآءة الفاجر والمنافق واصواتهم وتلاوتهم لايجاوز حناجرهم **۳**. مناسبت ددې باب دکتاب الرد علی الجهمية وغيرهم التوحيد سره **۴**. مناسبت ددې باب داول باب دصحيح بخاري سره، وهو کيف کان بدء الوحي الی رسول الله صلی الله عليه وسلم **۵**. تشريح دترجمة الباب **۶**. لطآئف ددې سند **۷**. مناسبت ددې حديث دترجمة الباب سره **۸**. تشريح دحديث **۹**. مسآئلِ مستنبطه ددې حديث **۱۰**. براعة الاختتام.

۱ . **اوّل مبحث**: غرض دامام بخاری رح دعقد کولو څخه ددې باب رد دی پربعضو فرقو باندی چی انکار کوی دوزن اودميزان څخه، هغه معتزله دی، دمعتزله وو دا اصول دی چی دعقل اووحي تعارض راسي نوعقل مقدم کوی پروحی باندی اوپه ظاهره وزن داعمالو اوداقوالو معارض دی دعقل سره ځکه چی وزن دموجوداتو کول کیږی اواعراض وروسته تروجود معدوم سی اواعاده دمعدوم محاله ده، اووزن دهغه موجوداتو کول کیږی چی قآئم بنفسها وی، اودا اعراض که اعاده يې بالفرض وسی نوقآئم بغيرها به وی،اوبيا وزن دهغه قآئم بنفسها کول کیږی چی دقبيلې څخه دهغو اجسامو وی چی څه ناڅه ثقل اودروندوالی لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جواب ددې دليل دادی چی وزن داعراضو ممکن فی نفسه دی ځکه چی دتحقق دده څخه محالل فی ذاته نه لازميږی. اوهر ممکن چی اخبار ورڅخه وسي په وحي کي نووقوع دده حق وی، تاويل ته محتاجه نه وی، نهايت داچی تفيض الی الله يې وکړل سی، نه انکار اوتحريف.

۲. **دوهم مبحث**: لکه په تير باب کی چی امام بخاری ؒ فرق کړی وو په مابينځ دمتلو اودتلاوت کی، چی متلو قديم دی اوتلاوت حادث دی اودايې رد کړی وو پر حنابله وو باندی، اودارنګه رد يې کړی وو پرهغه چاچی قآئل دی پراتحاد دتلاوت اودمتلو باندی، نودغه رنګه امام بخاری په موجوده باب کی ردوکی پر معتزله وو باندی.

۳. **دريم مبحث**: په دې باب کی رد دی پر غيرِ جهميه وو باندی، په دې آخری کتاب کي امام بخاری ؒ دالهيات اونورو مسآئل ذکر کوی اورد کوی پر هغه فرقو باندی چی دعوه داسلام کوی اوپه زيغ کي مبتلا سوی وی.

۴. **څلورم مبحث**: مناسبت ددې باب داوّل باب داول حديث سره دادی چی په اول باب کی امامِ بخاری ؒ دا اشاره وکړه چی دمشروعيت دار او مدار پر انتساب باندی دی وحی ته عبارت دوحی ته يا اشارت او اقتضآء او دلالت او اعتبار دوحی ته. اودار اومدار داِثابت پرحُسنِ نيت او لِلهيت باندی دی. اوکم اعمال اونور چی حُسنِ نيت پکښی موجود وی نوددوی پرثواب باندی دباطليدو خطره وی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دنیا کې په منّ اواذیٰ سره، او په آخرت کې د حقوق العباد په معاوضه کې په ورکولو سره کالعدم سي نو چې وزن يې وسي نو امن يې راسي د باطليدو او د کالعدم کيدلو څخه.

بل مناسبت يې دادي چې اوّل حالت د اعمال نسبت دي وحی ته، او آخري حالت يې وزن دی. بل مناسبت يې دادی چې دار او مدار د ثقل په وزن کې دوه دي يو اخلاص او لِلهيت دوهم عظمت د رتبې ديوه قول يا دعمل، په اول حديث کې اول مذکور دی او په آخري حديث کې آخري مذکور دی.

۵. پنځم مبحث: تشريح د ترجمة الباب داده چې واضع د ميزان الله ﷻ دی (قرآن) او صاحب د ميزان، سرپرست يې حضرت جبرآئيل ؑ دی کما في القسطلانی عن حذيفة ؓ موقوفًا. او وزن کوونکی حضرت عزرآئيل ؑ دی، کما في البيهقي عن انس ؓ مرفوعًا، او دا وزن به په نګرانۍ د حضرتِ آدم ؑ کې کيږي، روه الطبراني في المعجم الصغير مرفوعًا، که څوک اعتراض وکړي چې موازين جمع ده، او قسط مفرد دی، جوابونه يې دوه دي، يو دا چې قسط په اصل کې مصدر دی. واحد او جمع يکښې برابر دی. دوهم دا چې مضاف يکښې مقدر دی ای ذوات القسط.

پوه سه چې د ظاهر د قرآن څخه دا معلوميږي چې تلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ترازوګان) ډیری دی، دمختلفو موزوناتو دتللو دپاره جلا جلا تله ده ددنیا دتلو په شان، لیکن اکثره مشآئخ فرمایی چی تله یوه ده اوتعبیر ورڅخه سوی دی په صیغې دجمع سره دتفخیم اوعظمت دپاره، یادوجی دتعدد دانواعو دموزوناتو اودانواعو دبندګانو.

قوله وان اعمال بنی آدم ......الی آخره. ظاهر دادي چی دهرچا اعمال او اقوال به تلل کیږی. استثنآء پکښی نسته، لیکن محققین فرمایی چی ددې څخه هغه کسان مستثنٰی دی چی بې حسابه به جنت ته ځی، او دغه رنګه هغه کفار ورڅخه مستثنٰی دی چی نه یې نیکی کړی وی اونه یې ماسوا دکفر څخه بدی کړی وی.

پوه سه چی کیفیت دوزن یادادی چی تجسّد اوتمثّل به راسی په دې اعمالو او اقوالو کی، کماهو مرویٌّ عن ابن عباس رضی الله عنهما، اویا دادی چی عمل نامې به تلل کیږی، کما یشیر الیه ما رواه الترمذی مرفوعًا من حدیث عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه من ثقل البطاقة علی تسعة وتسعین سجلاً. او یادادی چی کله چی دانسان ایجاد سوی تلې، حرارت اوتیزی او بلندی اونور اعراض تلې نوکه دا الهی تله اعراض وتلې نوپه دې کی څه استبعاد نسته، پوه سه چی حکمت په وزن کی اظهار دقدرت دی، او اتمام دحجت دی پر بندګانو باندی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوه سه چې امامِ زرکشي ؒ دبعضو علماوو څخه روایت کړی دی چې رجحان اوثقل دوزن په آخرت کې برعکس ددنیا درجحان اودثقل دی، په آخرت کې به ثقل راځي په لوړیدو سره اوخفت به راځي په کښته کیدو سره، او استنادیې کړی دی په دې قول دالله تعالی سره: الیه یصعد الکلم الطیب. یعنی په قبولو سوو کلماتو کې صعود راځي، او استناد یې کړی دی په دې قول دالله تعالی سره: ولکنه اخلد الی الارض، یعنی په غیرو قبول سوو کلماتو او اعمالوکی مځکې ته میلان موجود وی. اوقسطلاني پردې رد کړی دی، حیث قال هو غریبٌ مصادمٌ لقوله تعالی: واما من ثقلت موازینه ای لم یقل واما من صعدت موازینه، اودارنګه داتوجیه مخالفه ده داصلِ مسلّم څخه، وهو ان النصوص تحمل علی ظواهرها مالم یمنع مانعٌ.

قوله بالرومیـــة. امام بخاری ؒ آیت دسورةِ بنی اسرآئیل ته اشاره وکړه دمناسبت دآیت دسورةِ انبیآء دوجې څخه، او پردې قول دمجاهد باندی که څوك اعتراض وکړی چې الله تعالی فرمایي: انا انزلنٰه قرآنًا عربیًا، چې قرآن په عربي کې نازل سوی دی نورومې ژبه څنګه پکښې راغله، جوابونه یې درې دي: **۱**. اول داچې اعتبار دغالب دپاره دی نه دنادر دپاره. **۲**. دوهم دادی چې مراد دآیت دادی چې طرز او طریقه یې عربي ده، داعراب ترکیب اوقواعد پکښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعربیّت مطابق جاري کیږي، **۳**. دریم دادی چی دلته توافق دلغتینو راغلی دی. قسطاط په عربی کی هم عدل ته ویل کیږي، امام راغب رح فرمایي چی قسطاس میزان ته ویل کیږي، اوتعبیر په ده سره کول کیږي دعدالت څخه.

قوله: ویقال القسط مصدر المقسط : **پوه سه** چی صاحب دقاموس فرمایي چی قِسط په کسرې دقاف سره عدل ته ویل کیږی په شان داقساط، اوحصې ته، او رزق ته اومیزان ته هم ویل کیږي، اوامام راغب رح فرمایي چی قسط په کسرې دقاف سره: ان یاخذ نصیب غیره، یعنی جور ته هم ویل کیږي، او اقساط: ان یعطي قسط غیره، وذٰلك انصافٌ يقال قسط الرجل اذا جار واقسط الرجل اذا عدل. نو قسط عدل او جور دواړو ته ویل کیږي. او قَسَط په فتحې دقاف سره اعوجاج فی الرجلین ته ویل کیږي (مفرداتِ امامِ راغب رح) او جورته ویل کیږي. او زجاج فرمایي چی ثلاثی په معنی درباعی سره راغلي دی قَسَطَ الرجل او اَقْسَطَ الرجل په معنی د عدل الرجل وارد دی لیکن کم دي او مشهور دادی چی دقَسَطَ الرجل معنی جار الرجل ده. اود اقسَطَ معنی عدل ده. پرهر حال قَسَطَ په معنی د عَدَلَ سره قلیل اونادر دی.

که څوك سوال وکی چی قسط مصدر دمقسط نه دی بلکه اقساط مصدر دمقسط دی، جوابونه يې دوه دی، يو جواب داچی مراد ددې قآئل دادی چی قِسط ماخذ داقساط دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا مرادیې دادی چې قسط مصدر دی په حذف دزوآئدو سره، بل جواب دادی چې مراد ددې قآئل دادی چې قسط اسم مصدر دی په معنٰی داقساط سره لکه چې دقاموس په کلام کې ذکر سوه چې قسط په معنی داقساط سره راځي، اودارنګه دزجاج دکلام څخه هم معلومه سوه.

قوله: واما القاسط فهو الجآئر. امام بخاری لفظ دقاسط چې په آیت: واما القاسطون فکانوا لجهنم حطبًا (سورة الجن) کې راغلی دی دقسط دمناسبت دوجې ذکرکی، یعنی دقاسط معنٰی جآئرده، چې ماخوذ دقسط څخه سی په فتحې دقاف سره، اودارنګه چې ماخوذ دقسط څخه سی په کسرې دقاف سره لکه چې مخکی تیر سوه.

شپږم مبحث: **پوه سه** چې دا حدیث غریب دی په شان داول حدیث دبخاری شریف، احمد بن اشکاب په کسرې دهمزه سره، اوفتحه هم جآئز ده، اودا لفظ غیرِ منصرف دی اوبعضي وايي چې منصرف دي او عدمِ دانصراف يې بنآء دي پرعجمة اوپر معرفة باندی برابره خبره ده که په کسرې دهمزه سره سی اوکه په فتحې سره سی اوهغه تانیث معنوی چې حاصل سوی وی په تاویل دجماعت سره غیرِ مؤثر وی، کما صرحوا به.

عن ابی زرعة ، په زآء سره. پوه سه چې حافظ ابنِ حجر رحمة الله علیه په تقریب التهذیب کی پنځه ابو زرعه ذکر کړی دی، یوبجلی کوفی دی چې په دې سند کي ذکر دی، دده

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوم کی اختلاف دی، بعضی وایی چی نوم دده هرم دی اوبعضی وایی نوم دده عَمرو دی، وغیر ذٰلك. دوهم دمشقی دی نوم دده عبد الرحمٰن بن عَمرو دی. دریم رازی دی چی یو دحفاظو څخه ددنیا دی، نوم دده عبید الله بن عبد الکریم دی، حافظ ابنِ کثیر (په البدایة والنهایة ج ۱۱ ص ۳۷ کی) لیکلی دی چی کله به دده ملاقات وسو دامامِ احمد بن حنبل سره، نوامامِ احمد به یوازی فرآئض کول اودده دمذاکرې دپاره به یې مندوبات پرېښوول، اودی دامامِ احمد تروفات شل کاله وروسته په دوه سوه یو شپیته ۲۶۱ هجری کی وفات سوی دی.

فائده: محمدبن بشار فرمایی چی حفاظ ددنیا څلوردی ۱. ابو زرعه دی په ریّ کی ۲. محمدبن اسماعیل دی په بخارا کې ۳. مسلم بن حجاج دی په نیشاپور کې ۴. عبد الله بن عبد الرحمٰن دارمی دی په سمرقند کی. انتهٰی

او څلورم ابوزرعه شیبانی دی، نوم دده یحیٰی بن ابی عُمردی، اوپنځم هغه ابو زرعه دی چی روایت کوی دابو ادریس خولانی څخه په ترمذی شریف کی دا ابو زرعه یا هغه بجلی کوفی دی اویا مجهول دی. او ابو هریرة رضی الله عنه عریف اونمآئنده داصحابِ صفه دی، نمآئنده زمورِ دطالبانودی، ګردان اواستحضار دحدیثو به یې کوی په اول ثلث دشپې کی.

۷. **اووم مبحث** دی په تشریح دمتن کی: حبیبتان فعیل دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه معنـی دمفعـول سـره اوتـآء پکـښې راغلـی ده دوجـی دالحاق څخه دهغه فعیل سره چی په معنی دفاعـل سـره وی لکه په ان رحمة الله قریبٌ من المحسنین کی بالکل راغلې ده. پـه یـوه توجیـه کـې مـشهوره داده چې چی کلمتـان خبر مقـدم دي اوپــه مابعـدکی ددې صـفات دی، اوسـبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم دوې جملې دی. حرفِ عـاطف پکښې محذوف دی، اومنصوب دی په اعرابِ حکائی سره اوپه تاویـل دلفظ سره مبتدا واقـع سوی دی. اوکمـال ابـن الهمامؒ فرمايي چی کلمتان سره دصفاتو مبتدا ده اومابعد يې خبردی....اودغه توجیه مناسبه ده دذوقِ سلیم سره.

۸. **اتـم مبحـث** دي پـه مناسـبت دحدیث کـی دترجمـة البـاب سـره، پـه دې حـدیث کـی ذکـر دمیـزان راغلـی دی عبـارةً، اوذکـر دوزن داقوالـو راغلـي دی، دارنګـه دافعـالو راغلـی دی دلالةً.

۹. **نهم مبحث** دی په بیان داحکـام مـستنبطه وو کـښې، ددې حدیث شـریف څخـه دا معلومـه سوه چی وزن اومیـزان حق دی اودا معلومه سوه چی مسجع کلام منکرنـه دی، اومنکـر هغه مسجع دعـا یابـل شی دی چی پـه تکلُّف سره وی اودا معلومـه سـوه چـی تـسبیح مهـم دی پـه نـسبت سـره حمدتـه، ځکه چی دحمد متعلق کـه څـه هـم چی تملأُ المیـزان رواه مسلم وارد دی لیکن تسبیح يې مکـرر راوړه اومقدم يې کړله اوپه جنت کي جنتیـان بـه تـسبیح اول وايـی اوحمـد پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وایی، قال الله تعالی: دعواهم فیها سبحانك الله وتحیتهم فیها سلام وآخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمین. اودا معلومه سوه چی سلب درذآئلو مهم دی په نسبت سره کسب دفضآئلوته، لکه بزگر چی اول کښت دوښو څخه صفا کي اوبیا وروسته وریکښی تُخم وکری، اوبعضی تخم مخکی وکری او وروسته بیا په گوډ سره واښه لیری کوی. دغه ډول اهلِ تزکیه اول سالك دضررناکو نسبتونو څخه پاك کی، بیا وروسته نسبت مع الله پکښی شین کوی، اوبعضی اهلِ تزکیه پرهیز اودوائی برغ چلوی.

فآئده: الله تعالی دهر نقصان څخه بالفعل پاك دی اوپه هر کمال سره بالفعل متصف دی چی څوك دالله تعالی حمد تسبیح یابل شی وایی نو په دې سره الله تعالی ته څه نفع نه رسیږی، بلکه ددې اثر انعکاسی دی. نفع ددې صرف بنده ته راجع ده. نوچی څوك تسبیح دالله تعالی وایی نو سلب درذآئلو به ددې بنده څخه کیږی اوچی څوك یې حمد وایی نوفضآئل به په دې بنده کی حاصلیږی.

۱۰. **لسم مبحث** دی په بیان دبراعة اختتام کی.

دامام بخاری په دې کتاب کی داعادت دی چی په آخری باب اوحدیث کی معنی دقطع اودموت ته اشاره کوی، نو امام بخاری په اثبات دوزن اودمیزان سره موت ته اشاره وکړله، ځکه چی دا داحوالو دمابعد دموت څخه دی او دارنگه موت دعالم ته یې اشاره وکړله ځکه چی دا وزن او

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضع دمیزان به په قیامت کی کیږی. اودارنګه سبحان الله وبحمده مساوی دی دلااله الا الله سره. په دواړو کی نفی داثبات راغلی ده. اوپه حدیث شریف کي وارد دي: من کان آخر کلامه لااله الا الله دخل الجنة (رواه ابوداؤد وغیره).

داتتمه ده ددې مباحثو، په دې کی نصآئح ذکر کیږی، نصآئح ډیر دی لیکن په دې تتمه کی په لسو نصآئحو سره اکتفآء کول کیږی.

۱. **اول نصیحت** دادی چی موږ صحیح اوپُخته علم حاصل کو، دماهرو اساتذه وو درس ته حاضری کوو، اوداکابرو شروح، حواشي، امالي په غور سره مطالعه کوو، اوتکرار اواستحضار او مذاکره داهلِ علمو سره معمول وګرځوو، اودمعاصی څخه اوداضاعت دوخت څخه ځان وساتو، اوپه اذکارو کی اوپه تبلیغ کی دانهماك څخه پرهیز کوو.

۲. **دوهم** دادی چی موږ اِخلاص او للهیت حاصل کو، په وحي کي داخلاص او للهیت متعلق ترغیبات، اود ریآء او دسمعت متعلق وعیدات مستحضر ساتو، اوداهل الله صحبت ته حاضریږو او ددوی مواعظ وغیره مطالعه کوو.

۳. **دریم** دادي چی په خپل علم باندی عمل کوو، دا التزام وکو چی کم په آیت او حدیث باندی موچی علم راځی نو دهغه څخه به وربانډی عمل شروع کوو، چی کم آیت یا حدیث منسوخ وی نوپه هغه باندی دعمل طریقه داده چی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اعتقاد وساتو چي داوحي ده اوپه وحي سره په دې باندې عمل منع سوی دی. څوك چي په خپل باندې عمل نه کوي نو په قرآنِ مجيد کي يې دده مثال دهغه حمار ګرځولی دی چي دکتابونو بار ورباندې پروت وي، اوپيغمبر ﷺ دهغه علم څخه چي نفع نه سي پر اخيستل کيدای پناه غوښتې ده (رواه مسلم).

فآئده: علم اوعمل دواړه ضروري اموردی، علم بې له عمله مذموم دی، اوعمل بې له علمه څخه اطمينان نه بخښونکی دی، البته امامِ بخاری ؒ په کتاب العلم کي دې لطيفې ته اشاره کړيده چي علم بلاعمله افضل دی تر عمل بلا علمه.

۴. **څلورم** دادی چي دعلمِ دين اشاعت به کوو، په تدريس سره، افتآء سره، تصنيف سره، تذکير سره، مدرسو جوړولو سره، او سرکاري مدرسو اوکالجونو کي داسلاميات په ډيرولو سره، اوددينې رسآئلو په جاري کولو سره.

۵. **پنځم** دادی چي لکه څنګه چي دجهاد دپاره مال موقوف عليه دی، ددې وجې الله تعالی جهاد بالاموال ترجهاد بالانفس مخکي ذکر کوي، دارنګه داشاعت دعلم دپاره مال ضروري دی، چي چاته الله تعالی ذريعه دمعاش نه وي ورکړې نوهغه دې داسې ذريعه دمعاش تلاش کي چي خالص ديني مشغله وي، اوکه داسې ذريعه نه پيدا کيږي، نوبيا دې داسې مشغله تلاش کي چي نيمه ديني وي، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خالص دنیوي وي ددین دخدمت پکښې توقع نه وي نو مااامکن به ځان ورڅخه ساتي. اودهر قسم دیني خدمت کوونکي دپاره مناسب دي چې کم ازکم دیوه کامل ذخیره دځان سره ساتي، که یوظالم متولي یابل څوك یې معزوله کې نودی به پریشانه نه وي.

۶. **شپږم** دادی چې داسلام څخه مدافعت به کوو، په هره زمانه کې زنادقه اومنافقان موجود وي اودوی موقع په موقع پراسلام اوپر علماوو اعتراضات کوي اوعوام مسلمانان پر اسلام اوپرعلماوو بد گمانه کوي، نوپر موږ باندي ضروري دی چې ددې دښمنانو خیالات او اعتراضات به معلوموو، اوبیا به دوی ته په تقریر اوپه تحریر سره مسکت جوابونه ورکوو اوددې دور دمناظرو څخه به ځان ساتو، په دې کې نه اظهار دحق کیږي اونه اظهار دحق مقصود وي، بلکه عداوت اومقاتلت ورڅخه پیداسي.

۷. **اووم** نصحیت دادی چې موږ به منظم اوسیږو، امیر، ناظم، خزانه چې به مقرر کوو. په مناسب وخت کې به اجتماع هم کوو، ددې ډیر اثروي. حکومت اوددین دښمنان اوعوام ورڅخه متاثره کیږي.

۸. **اتم** نصیحت دادي چې په سیاست کې به خامخا حصه اخلو. دابه نه کوو چې دمشري څخه خپله لیري سو اویو نا اهل پورته کو، دجمیعت علمآء اسلام تر اصولو لاندي به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند تیروو.
ددې اصــولو خلاصــه داده چــې اول دا معلومــه کــو چــې داســلامي نظـام او داســلامي اقتــدار پــه راتلـوکي څـوك رکــاوټ (خنــډ) اچــوي، اوددوي آلات اووســآئل څــه دي، بالفرض که دوي پـه اقتـدار، کارخانو، اموالو، وعدو سره عـوام متـاثره کـوي اودحق څخـه يـې متنفـر کـوي، نـوددې دغيـر مـؤثر کيـدو جـآئز انتظـام وکـو،اوددې رکـاوټ پيـدا کوونکـو ترسـايې لانـدي دکښېنـستو څخـه ځـان وسـاتو، تـردې سـايې لاندي صرف دلفظي خدمت ددين اميد وي، البته که دحقيقي خدمت ظن غالب وی نو قابلِ اعتراض نه دی.
۹. **نهم** نصيحت دادی چی کله چې عـوام زمـوږ سره تعـاون کـوي، چنـده او ووټ دوی راکـوي، جلـسه اوجلـوس زمـوږ دوی کامیابه کوي، نوپر دوی باندي شفقت بـه کـوو، دکفر اودشرك اونورو سختو فتاواوو څخه، اودتعزيری احکامو څخه به يې باقاعـده سـاتو، ددوی تـدريجًا اصـلاح بـه کـوو، اول داعتقـاداتو، بيـا دفرآئـضو اودواجبـاتو، وهٰکـذا. اوپـه داسی لهجـه کـی بـه ورسـره مخاطبـه کـوو لکـه چـی دپـلار، ورور، زوی سره په کمه لهجه کي مخاطبـه کـوو. اوکـه مـوږ داول وار څخه پـه فروعی اختلافاتو کی ورګډ سو نـو دپـنج پیری اودوهابي حکم به راباندی وسي اوژبه به راڅخه پـرې سي اوپه عواموکي به بې اعتمـاده سـو، داتـو کـالو خـواری

(c) ketabton.com: The Digital Library

به مو عبث ولاړه سی اوعوام به وایی چی ددوی استاذان هم وهابیان او پنج پیریان دی.

۱۰. **لسم** نصیحت دادي چی موږ به داساتذه وو اومدرسې سره رابطه ساتو، آمد اورفت به کوو، خط به رالیږو، چی موږ فارغ سو نوکم از کم خپل یونمآئنده به رالیږو. سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿﴾.

تتمّه :

په ددې تتمه کی مسئله دتقلید ذکر کیږي.

پوه سه چی تقلید دي ته ویل کیږي چی یوشخص التزام وکی درایی دغیر، اواعتقاد ولری دحقانیت درایی دغیر بې له علمه څخه په دلیل دهغه باندی. داتقلید پردوه قسمه دی، یوشرکی دی، بل شرعی دی.

۱. که رایه ددې غیر، معارضه وی دوحی سره، نومتابعت دده تقلید شرکی دی اومنکر دی. الله تعالی فرمایی: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَّلاَ يَهْتَدُونَ (البقرة) الله تعالی انکار وکی پرمتابعت درایی دهغه چا چی نه ورسره عقل اوفهم وی او نه ورسره هدایت اووحی وی، بلکه رایه دده معارضه دوحی سره وی، او الله تعالی فرمایی: اتخذوا احبارهم ورهبانهم ارباباً من دون الله (برآءة) په حدیث دترمذی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریف کی تصریح ده چی یهود اونصاری به دخپلو مذهبی پیشوایانو شرکی تقلید کوی چی دوی یې مالکان دحل اودحرمت گڼل اوددوی متابعت به یې کوی، که څه هم چی رایه به ددوی معارضه وه دوحی سره. ۲. اوکه رایه ددې غیر، مستنبطه وی دوحی څخه، نومتابعت دده تقلید شرعی دی اوجآئز دی. ۱. الله تعالی فرمایي: فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون (النحل) دا آیت دې ته هم شامل دی چی په هره مسئله کی صرف دیوه اهل څخه سوال کوی او دهغه متابعت کوی، دایې لازم نه دی گرځولی چی په نوی مسئله کی دنوی اهلِ علم متابعت وکی، ۲. او الله تعالی فرمایي: وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ (النسآء) په دې آیت کی دې ته اشاره ده چی څوك دیوه کار په نفع اوضرر، حل اوحرمت نه پوهیږی، نو په دې کی به داولی الامر اوداهلِ رایی متابعت کوی. ۳. او پیغمبر ﷺ فرمایي: اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم (بیهقی، وقال البیهقی حدیث مسلم یؤدی بعض معناه، وقال ابن حجرؒ صدق البیهقی، مرقاة ج ۱۱ ص ۴۸. په دې حدیث کی حکم سوی دی دمتابعت دصحابه وو رضي الله عنهم ، اوداحدیث دی ته هم شامل دی چی په هره مسئله کی صرف دصحابي متابعت وکړل سی. ۴.اواهلِ مدینه وو به تقلید دزید بن ثابت رضي الله عنه کوی، لکه په بخاری شریف کی روایت دی چی اهلِ مدینه وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال وکی دابن عباس رضی الله عنهما څخه، چې یوه زنانه وروسته ترطواف زیارت حآئضه سي نودابه انتظار کوي اوکه وطن ته به ځي ؟ نوابن عباس رضی الله عنهما وفرمايل چې دابه وطن ته ځي، طوافِ وداع به پريږدي نواهلِ مدينه وو ورته وفرمايل: لاناخذ بقولك وندع قول زيدبن ثابت (باب اذا حاضت المراة بعد ما افاضت).

۵. اوتقليد شخصي په خير القرون کې موجود وو بې له نکير څخه، دائمه اربعه وو ددوی په زندګۍ کې تقليد کيدی، نودامنکر نسي ګرځيدی. **۶**. اوپرتقليدِ شخصي باندی تعامل راغلی دی سلفًا وخلفًا، نودابه حسن وی، لحديث ماراٰه المسلمون فهو عند الله حسنٌ، رواه المحدثون موقوفًا علی ابن مسعود رضی الله عنه، وجعله الامام محمد مرفوعًا في بلاغاته. **۷**. اوپيغمبر صلی الله علیه وسلم فرمايي: اتبعوا السّواد الاعظم (رواه ابن ماجة) او سواد اعظم دخواص دامت لکه محدثين، مفسرين، فقهآء، شارحين داحاديثو، مصلحين، مقلدين وه په تقليدِ شخصي سره. **۸**. اوحضرتِ عثمان رضی الله عنه جمع دقرآن وکړله دپاره دشفقت پرعوامو باندی اودپاره ددفع دتحيّر دعوامو څخه، او دپاره دخلاصولو ددوی دتکذيب څخه ديوه اوبل، اودا مصالح په تقليدِ شخصي کې هم موجود دي. چې کله په قرآن اوحديث کې ديوه لفظ دوې معاني وی، يايو آيت او حديث دبل آيت اوحديث سره په ظاهره معارض وی، يايو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم پـه عبـاراتو دقـرآن اودحـدیثوکی نـه وی، نودیـوه امـام پـه تقلیـد سـره بـه دتحیّـر اودتکـذیب څخـه وسـاتل سـی، اوخصوصًا چی داعقیده لری چی څلور سره امامان پرحق دی. ۹. اواتبـاع دهـوٰی، اوتلاعـب بالـدین حـرام وی اوچـی ځوك تقلیدِ شخصي کوی نوددې محرماتو څخـه بـه وسـاتل سی. ۱۰. اوپه کم کارچی مـصالح عامـه موجـود وی نـو الله تعالی هغه نه حراموی، اوپـه تقلیـدِ شخـصی کـی دامامـانو سره دبُغض کولو څخه ساتل اوددوی سره روا داری کیـدل، اوزنادقـه ووتـه متحـد کیـدل اودیوبـل سـره همـدردی کـول اونور مصالح موجود دی.

پوه سه چی ۱. دبعـضو نـاواقفو خلګوپـه دمـاغوکی داخیال پیدا کیږی چی اهلِ حدیث په قال الله اوقال الرسول باندی عمـل کـوی اومقلـدین پـه قـال ابوحنیفـة اوقـال الـشافعی باندی عمل کوی، ولیکن داخیال غلط دی. هرامـام تـصریح کړیده چی حجت قرآن اوحدیث دی اودقـرآن او دحـدیث پـه مقابلـه کـی درایـی داخیـستلو شـدید ردیـې کړیـدی، دا امامان دوحی دعبارت، اشارت، دلالت، اقتضآء او اعتبـار شـارحین دی، شـارعین نـه دی. دوی زمـوږ اسـاتذه دی، ارباب نه دی، دوی دمشترك او دمجمل مراد ښکاره کوی، دوی تعارض دفع کوی اوچی کم حکم پـه وحـی کـی ښـکاره موجـود نـه وی نـودوحی څخـه دهغـه اسـتنباط کـوی، اودې اموروته اهلِ حدیث هم محتـاج دی. ۲. اودبعـضو نـاواقفو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلګو په دماغوکی داخیال پیدا کیږی چی اهلِ حدیث په احادیثو عمل کوی او امام ابوحنیفه رحمة الله علیه په رایی سره حدیث پریږدی، لیکن داپر امامانو افترآء ده، امام ابو حنیفه رحمة الله علیه حدیث دحدیث دوجی پریږدی نه درایی دوجي څخه، مناسب دادي چی دا قآئل یومثال پیش کی چی په هغه کی امام ابوحنیفة رحمة الله علیه درایی دوجی څخه حدیث پریښی وی. ۳. اودبعضو ناواقفو خلګوپه دماغوکی داخیال پیدا کیږی چی دامامِ ابوحنیفه رحمة الله علیه احادیث په بخاری اومسلم کی نه وی اوداهلِ حدیثو احادیث په مسلم اوبخاری کی وی چی هغه اصح الکتب دی، اوبیا بخاری شریف اصح الکتب بعد کتاب الله دی، لیکن دا داصولو څخه خلاف خیال دی ځکه چی حجت دحدیث ثابت دی نه یوازی دبخاری شریف، موږ اهلِ حدیث یو نه اهلِ بخاری، بل داچی بیشکه امام بخاری رحمة الله علیه لوی امام، امیر المؤمنین فی الحدیث دی اوصحیح بخاری اصح الکتب بعد کتاب الله دی لیکن داخبره نه په قرآن کی سته اونه په حدیث کی سته اونه په خیر القرون کی چا ویلی ده بلکه دشر القرون بعضی امامانو ویلي ده، نوداهلِ حدیث څخه تعجب دی چی په دي مقوله باندی اعتماد کوی، داداهلِ حدیث سره نه ښایی، دازموږ مقلدینو سره ښایی. بله داده چی یوحدیث اصح سو نوددي څخه دانه لازمیږی چی دی نسی منسوخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدی، چې دقرآن آیت منسوخ کیدی سی نوصحیح حدیث به څه رنګه منسوخ نسی، بلـه داده چې وجوهات دترجیح ډیـردی کـه یوحدیث سنداً قـوی وی اومعـارض وی دهغـه حدیث سره چې په سندکي ترده لاندي وی لیکن محرّم وی اومحرِّم ته بـه ترجیح ورکول کیـږی، ۴. اودبعضو خلګوپـه دماغوکی دا اعتـراض پیدا کیـږی چی کله تقلید جآئزدی نوبیا تقلید دخلفآء راشدینو رضي الله عنهم ولـی نـه کـول کیـږی، ددي اعتراض څخه اول جواب دادی چې تقلید په اصطلاح کی هغه اقتدآء اومتابعت ته ویل کیږی چې بې له علمه وی پـه دلیـل دمقتـدٰی اودمتبـوع بانـدی ددي وجـی څخـه پـه اصطلاح کی صحابه وو رضي الله عنهم تـه مقلدین دپیغمبر ﷺ نسي ویـل کیـدی ځکـه پرقـول اوفعـل دپیغمبر ﷺ بانـدی علم داعلم دی پردلیل باندی، اودارنګه تابعینوتـه مقلدین دصحابه وو نسي ویل کیـدی چې قـول اوفعـل دصحابه وو رضي الله عنهم هـم دلیـل دي فـي الجملـةو اوددې اعتـراض څخـه دوهم جواب دادی چې په اصطلاح کی صاحب دمذهب هغه امام ته ویل کیږی چې دهغـه څخـه دژونـد دهری شعبې پـه متعلـق یـوه رایـه مـروی وی، اودخلفـآء راشـدینو رضي الله عنهم علـم تـه دچـاعلم نـه رسـیږی لـیکن ددوی څخـه مورتـه لـږ روایات رارسـیدلی دي نودوی دصاحبانو دمذهب مقتـدی اوامامان دی.

(**فآئده**) عوام پرهغه فرقه بدګمانه وی چې دخپلې رایې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وظـآئفو اوپـه مراعـاتو اوپـه سـيايي طـرز اوتحريـك سـره اشاعت کوي، لکه دنمونې دپاره څلور اعتراضات ذکر کړل سوه.

وما علينا الا البلاغ، ولاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم وصـــلى الله تعالى على سيدنا خير خلقه محمدٍ وعلى آله واصحابه واتباعه اجمعين.

تمت بحمدالله

ترتيب جديد:
مولوی حافظ محمّد احمد حقّانی غفرالله له
تلميذ المؤلِف فی الاحاديث والتصوّف

کتابت:
العلم کمپيوټرز ، کوئټه . پاکستان
فون: ۰۳۲۱۸۰۱۲۳۷۱

ناشر:
سعيدی کتب خانه ، ختمِ نبوّت چورنګی، ستلايټ ټاؤن، کوئټه . پاکستان. فون: ۰۳۰۱۳۷۹۲۰۰۸

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library